

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 327.5

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Декан гуманітарно-педагогічного факультету Завідувач кафедри міжнародних відносин і суспільних наук

Савицька І.М.

Шевчук О.В.

« »

2022 р.

« »

2022 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

Лівійський конфлікт

Спеціальність

291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація

освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

д-р політ. наук,
доцент

Макаренко
Л.П.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

д-р іст. наук, доцент

Білан С.О.

Виконала

Храпач Є.В.

КИЇВ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук

Стрілець В.В.

_____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ
Храпач Єлизавета Віталіївна

спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
існуюча програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
спеціальність освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської роботи: «Лівійський конфлікт»

затверджена наказом ректора НУБіП України від

31.01.2022 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру

2022.11.11 р.

Вихідні дані до магістерської роботи:

- 1) наукові дослідження з питань Лівійського конфлікту;
- 2) вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми дослідження;
- 3) інтернет сайти зарубіжних ЗМІ, міжнародних організацій, органів влади Лівії та інших держав, спільні заяви, декларації, меморандуми, угоди.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- визначити теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення політичної кризи Лівії, розкрити історіографію Лівійського конфлікту та з'ясувати стан наукової розробленості проблеми;
- розкрити особливості етнополітичної історії Лівії, причини виникнення Лівійського конфлікту;
- охарактеризувати зміни у розстановці політичних сил Лівії внаслідок громадянської війни;
- дослідити спроби врегулювання Лівійського конфлікту та визначити геополітичні й гео економічні інтереси інших країн в ньому;
- розкрити сучасний погляд дипломатичних сил на механізми врегулювання Лівійського конфлікту.

Дата видачі завдання

04.10.2021 р.

Керівник магістерської роботи

Білан С.О.

Завдання прийняв до виконання

Храпач Є.В.

НУБіП України

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

студентки магістратури гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,

освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Храпач Єлизавети Віталіївни

на тему: «Лівійський конфлікт»

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний текст магістерської роботи викладено на 100 сторінках, у тому числі робота містить 153 використаних джерел.

Робота присвячена Лівійському конфлікту та способам його врегулювання застосовуючи безліч механізмів. Для подальшого врегулювання конфлікту міжнародне співтовариство повинно всіляко сприяти досягненню балансу між правосуддям перехідного періоду й підзвітністю та крихким мирним процесом у Лівії. Тим часом дипломатія зайшла в глухий кут, а міжнародним зусиллям із досягнення угоди перешкоджають розбіжності між заступченими країнами та місцевими фракціями, які, на думку багатьох лівійців, хочуть уникнути виборів, щоб утримати владу. Населення Лівії побоюється, що як би не закінчився наступний період переговорів і позиціонування, за ним послідує новий спалах насильства.

Тема Лівійського конфлікту актуальна, має багату історіографію та є предметом уваги політологів, соціологів, істориків, фахівців з міжнародних відносин.

Проаналізовано історію виникнення Лівійського конфлікту із мітингів, розпочатих 15 лютого 2011 р. до смерті М. Каддафі, які сформували підґрунтя до подальшої ескалації конфлікту та його трансформації у громадянську війну.

Виявлено зміну розстановки політичних сил внаслідок громадянської війни.

Визначено, що наразі політична система Лівії розділена між трьома урядами:

Загальним національним конгресом у Тріполі, Палатою представників у Тобруку та Урядом національної згоди, який був створений в результаті мирних переговорів наприкінці 2015 р. Визначено, що невиконаний у повній мірі виборчий процес із перенесенням чергових виборів формує кризові передумови для можливості відновлення конфлікту.

Ключові слова: Лівія, громадянська війна, зовнішня політика, НАТО, диктаторський режим, ООН.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ЛІВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ	10
1.1. Теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення політичної кризи Лівії	10
1.2. Історіографія Лівійського конфлікту	17
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2 ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ І РОЗВИТКУ ЛІВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ	24
2.1. Особливості етнополітичної історії Лівії	24
2.2. Історія виникнення Лівійського конфлікту	58
2.3. Зміна розстановки політичних сил у Лівії внаслідок громадянської війни	69
Висновки до розділу 2	74
РОЗДІЛ 3 АЛЬТЕРНАТИВНІ МОДЕЛІ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЛІВІЙСЬКОГО ПИТАННЯ	75
3.1. Спроби врегулювання конфлікту	75
3.2. Геополітичні та гео економічні інтереси інших країн в Лівійському конфлікті	80
3.3. Сучасний погляд на механізми врегулювання Лівійського конфлікту	87
Висновки до розділу 3	92
ВИСНОВКИ	94
....	
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	101
ДОДАТКИ	118

ВСТУП

Актуальність дослідження. Військові конфлікти формують значні виклики світовому розвитку, їх вплив посилюється через підвищення глобалізації. Тому війна та військові конфлікти не тільки призводять до багатьох смертей, а їх наслідки виходять далеко за межі прямого підвищення смертності у конфліктуючих сторін. Окрім втрат на полі битви, збройний конфлікт часто призводить до вимушеної міграції, потоків біженців, відтоку капіталу та руйнування інфраструктури суспільства. Соціальним, політичним та економічним інститутам завдається не виправна шкода, наслідки війни, особливо громадянської війни, для розвитку країни є глобальним. Війна створює розрив у економічному розвитку між тими країнами, які зазнали збройних конфліктів, і тими, які цього уникли.

У 2011 р. розпочалося повстання в Лівії, в результаті якого було скинуто багаторічного лідера М. Каддафі, і з того часу країна поринула в громадянську війну. Ключовими ознаками конфлікту є воюючі недержавні збройні сили, багато з яких підтримуються іноземними урядами. Лівія – це країна, яка розташована в Північній Африці, більша частина якої розташована в пустелі Сахара, і основна частина її населення зосереджена вздовж середземного узбережжя, де розташовані Триполі (Tripoli), фактична столиця, та Бенгазі (Banghazi), друге за величиною велике місто.

Лівія складається з трьох історичних регіонів – Триполітанія на північному заході, Кіренаїка на сході, і Феццан на південному заході. Османська влада визнала їх окремими провінціями. Під правлінням Італії вони були об'єднані в єдину колонію, яка поступила місцем незалежній Лівії. Протягом більшої частини ранньої історії Лівії, і Триполітанія, і Кіренаїка були більш тісно пов'язані з сусідніми територіями, ніж одна з одною.

До відкриття нафти наприкінці 1950-х років Лівія вважалася бідною на природні ресурси та сильно обмеженою пустелею. Країна майже повністю залежала від іноземної допомоги та імпорту для підтримки своєї економіки, однак відкриття нафти кардинально змінило ситуацію. Уряд тривалий час

здійснював суворий контроль над економікою, намагався розвивати сільське господарство та промисловість за рахунок багатства, отриманого від величезних доходів від нафти. Влада створила соціальну державу, яка

забезпечувала медичне обслуговування та освіту з мінімальними витратами для людей. Хоча тривалий час правлячий лідер Лівії М. Каддафі сповідував

своєрідну політичну ідеологію, яка ґрунтувалася на соціально-економічному егалітаризмі та прямій демократії, країна на практиці залишалася авторитарною державою, влада якої була зосереджена серед членів

найближчого оточення М. Каддафі, родичів і начальників служби безпеки. У

2011 р. опозиція режиму М. Каддафі досягла безпрецедентного рівня, перерісши в збройне повстання, яке змусило очільника піти з влади.

З моменту падіння тоталітарного режиму у результаті народних повстань у 2011 р. Лівія досі перебуває в стані безперервного й нищівного

конфлікту з певними коливаннями інтенсивності. У Лівії швидко розгорівся

руйнівний конфлікт під час зміни політичного режиму, наслідки якого глибоко вплинули на економіку Лівії, призвівши до серйозного економічного впливу на сусідні країни, включаючи Єгипет, Судан і Туніс, з якими вона

підтримувала економічні відносини протягом багатьох років. Ці

взаємостосунки включали торгівлю, інвестиції та присутність великої спільноти трудових мігрантів із трьох зазначених країн у Лівії, тим самим вплинувши на співробітництво у регіоні.

Війна спричинила значну втрату економічного потенціалу Лівії, який оцінюється дослідниками ООН в 783,2 мільярда лівійських динарів із 2011 р.

до сьогодні [122]. Конфлікт вплинув на всі сторони економічного життя країни, що негативно вплинуло на макроекономічні аспекти економіки через

значне падіння темпів зростання, які відзначається високою волатильністю,

окрім того, відбулося різке падіння державних доходів, витратів та інвестицій,

а також відбулися зміни у виробничому секторі – зазнали значного падіння показників у промисловості та видобувній сфері, включаючи будівництво, сільське господарство та добування вуглеводів.

Російська група Вагнера, тіньова напіввійськова організація, пов'язана з Кремлем, відіграла значну роль у Лівії, підтримуючи самопроголошену Лівійську національну армію (ЛНА) ренегата військового командира Халіфи Хафтара в громадянській війні в країні. Сьогодні західні дослідники лівійського конфлікту почали задаватися питанням, чи виведуть війська Вагнера з Лівії, щоб замість цього зосередитися на підтримці вторгнення Росії в Україну [25].

Зважаючи на значний вплив на регіон та тривалий характер Лівійського конфлікту, його дослідження є актуальним. Безперечно існує необхідність для вітчизняної економіки, політології та соціології досліджувати наслідки тривалого збройного конфлікту, щоб враховувати їх у побудові подальших сценаріїв від наслідків вторгнення російських військ в Україну та уникнення військових заворушень після звільнення Донецької, Луганської областей та Криму після 8-річної окупації. Крім того вивчення даного конфлікту допоможе у майбутньому змоделювати варіанти розвитку подій у сусідній Росії після повалення режиму Путіна, що, безумовно є питанням найближчої перспективи.

Вивченням розвитку лівійського конфлікту, його наслідків, соціально-економічного та політичного становища в регіоні займалися численні вітчизняні і зарубіжні науковці, серед яких необхідно відмітити наступних: Л. П. Кияниця [4]; А. Герасимчук [1]; О. Ментій [9]; М. Замікула [9]; Ю. Олійник [7]; Н. Коєнінг [57]; Д. Лютербек [88]; Дж. Зубір [153]; Е. Н. Рожа [153]; А. Кемел [52]; А. Шах [114]; С. Фредріксон [36]; З. Ціаррас [36]; Т. Н. Грідоріадіс [40]; В. Кассем [40]; А. Деховалова [131]; П. Д. Вільямс [147]; А. Шведен [117]; М. Танчум [118]; Е. Кекіллі [53]; Р. Редондо [106]; З. Вайз [145]; М. Еріксон [32]; Х. Гратруд [39]; В. Скреттінг [39]; М. Зенко [152]; Дж. Мартін [89]; Н. Педде [99]; Ф. Вехрі [144]; Х. Б. Салем [113]; Р. Алібоні [113]; Б. Наблі [113]; М. Ель Сагезлі; Н. Ардік [16]; Ч. Хашемі [44]; О. Ашур [17]; І. Блек [21] та інших. Роботи наведених науковців загалом зосереджуються на дослідженні історичного розвитку подій, передумов та

чинників. У той же час, незважаючи на відносний спокій в останні роки, напруженість сьогодні зростає після невдачі в проведенні довгоочікуваних виборів у грудні 2021 р. та відмови чинного прем'єр-міністра Абдулі Хаміда Дбейби піти у відставку. Затримки в реалізації виборчого процесу становлять зростаючу загрозу безпеці в Триполі та навколо нього, а також потенційно для всіх лівійців. Окрім того, розстановка сил в регіоні змінюється через активну фази війни росії в Україні, тому сучасні реалії ставлять об'єктивну необхідність проведення наукового дослідження лівійського конфлікту та його сучасного стану.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження лівійського конфлікту із початку його виникнення (2011 р.) до сучасного стану.

Відповідно до обраної мети роботи визначимо наступні **завдання** для дослідження:

– визначити теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення політичної кризи Лівії, розкрити історіографію Лівійського конфлікту та з'ясувати стан наукової розробленості проблеми;

– розкрити особливості етнополітичної історії Лівії, причини виникнення Лівійського конфлікту;

– охарактеризувати зміни у розстановці політичних сил Лівії внаслідок громадянської війни;

– дослідити спроби врегулювання Лівійського конфлікту та визначити геополітичні й гео економічні інтереси інших країн в ньому;

– розкрити сучасний погляд дипломатичних сил на механізми врегулювання Лівійського конфлікту.

Об'єкт дослідження – процес виникнення, перебігу та сучасного стану лівійського конфлікту.

Предметом роботи є механізми та спроби врегулювання лівійського конфлікту.

У кваліфікаційній роботі використані наступні **методи дослідження**:

критичний аналіз літературних джерел щодо теми роботи; ретроспективне вивчення, періодизація та хронологічний аналіз; синтезу та дедукції, узагальнення при визначенні передумов та наслідків Лівійського конфлікту.

Інформаційною базою дослідження стали літературні джерела, спеціальні монографічні й періодичні джерела, Інтернет-ресурси, звіти та огляди міжнародних організацій, офіційні сайти та інші Інтернет-сайти, новинні ресурси тощо.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що вперше було проведено комплексне дослідження причин та перебігу подій Лівійського конфлікту; конкретизовано причини виникнення протистояння, спричиненого впливом внутрішніх та зовнішніх чинників; проаналізовано ряд спроб врегулювання спірних питань з боку ООН, США, Франції, Російської Федерації; набули, подальшого розвитку оцінка сучасних підходів до спроб врегулювання Лівійського конфлікту із залученням світової спільноти.

Практичне значення дослідження визначається тим, що отримані результати можуть бути використані студентами, вченими, аспірантами, докторантами для вивчення лівійського конфлікту і проблематики його наслідків та сучасної політичної нестабільності.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення магістерського дослідження було оприлюднено на наукових конференціях, семінарах та конгресах, наукових виданнях, зокрема: Храпач С.В., Білан С.О.

Ретроспектива лівійського конфлікту // Вісник аграрної історії, № 39-42, 2022, С. 128-137.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 153 найменувань і додатків. В першому розділі роботи визначена джерельна база Лівійського конфлікту; у другому – досліджено передумови внутрішнього конфлікту; в третьому – проаналізовано перебіг подій конфлікту та сучасний стан політичної системи Лівії. Зміст кваліфікаційної роботи викладено на 100 сторінках друкованого тексту, включаючи 1 таблицю, 5 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ЛІВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

1.1 Теоретичні аспекти і методологічний інструментарій вивчення політичної кризи Лівії

В українських наукових підходах на високому, але недостатньому рівні розроблено поняття кризи (особливо політичної), методологію та інструменти її регулювання, які дають змогу прогнозувати майбутні негативні наслідки та максимально раціонально їх уникати. А у світовій політології, навпаки, цій темі приділяють значно більше уваги. Кризові проблеми розглядаються як необхідні регулятори політичного розвитку, що дозволяють суспільній системі переходити від неефективних форм розвитку до стабільних. Зазвичай дослідження зосереджені на окремих аспектах кризи та її наслідках.

Найбільшу небезпеку становлять політичні кризи, оскільки вони є результатом нестабільного розвитку політичної системи або безвихідної ситуації в політичних відносинах, вищим проявом політичних протиріч. Наслідками політичної кризи можуть стати крах усієї системи управління та соціальна катастрофа. Проблему регулювання та успішного вирішення політичних криз можна вважати однією з найактуальніших проблем сучасності, оскільки за допомогою механізмів і технологій їх регулювання можна перетворити кризу з деструктивного процесу на більш ефективний, один і привести соціальну систему до ладу.

Активна фаза процесів, які відбувалися і відбуваються зараз на сучасному етапі в Лівії, їх негативна спрямованість і наслідки вказують на важливість і підкреслюють актуальність дослідження теорії політичних криз, що зумовлено, насамперед, до того, що їх кількість у сучасних умовах суттєво збільшується та розширюється, їх інтенсивність зростає. Тому виникає потреба у розширенні теоретичного осмислення та інструментарію феномену політичної кризи як соціального явища та наукового поняття.

Поняття «криза» політики було запозичено з медицини, надавши йому згодом яскраво вираженого драматичного забарвлення, що спочатку означало

різкий, крутий злам; важкий перехідний стан. Криза — закономірна фаза розвитку будь-якої системи, зона бифуркації. Криза є моментом системної організації, тоді як криза є фактором системної організації, її самоорганізації.

Термін «соціальна криза» може вживатися в широкому і вузькому значеннях.

Щодо ширшого та детальнішого визначення поняття «соціальна криза», то

можна зазначити, що воно включатиме випадкову кризову ситуацію, пов'язану з розвитком суспільства. У вузькому розумінні поняття соціальної кризи вживається у разі розмежування сфер життя. Можна говорити про

економічну, політичну, соціальну, психологічну кризу. Суть політичної кризи

в тому, що уряд не в змозі керувати. Політична криза, простіше кажучи, — це

стан невизначеності та дестабілізації на політичній арені, внаслідок чого відбувається зниження рівня раціональності суспільної свідомості. Поняття

політичної кризи можна визначити як сукупність економічної та соціальної

криз, які стають глобальною проблемою, як ми бачимо на прикладі держави

Лівія як на початку, так і на даному етапі кризи.

Політичну кризу можна розглядати як одну зі стадій політичного процесу, а також як результат політичного протистояння та розвитку

соціально-політичного конфлікту. Проблеми політичних криз, дослідження

причин і умов їх запобігання хвилювали політичних мислителів в ранніх етапах

зародження людської цивілізації. І хоча стародавні мислителі спеціально не досліджували чинники розвитку політичної кризи, ця позиція завжди була

дуже актуальною, якщо брати в контексті інструменти державного управління,

а також різні вчення про його форми.

Безпосередніми цілями підходу міжнародного співтовариства до лівійської кризи має бути повне припинення вогню з наступними

переговорами для забезпечення переходу до легітимного та представницького

уряду після Каддафі. Військове втручання слід розглядати як останній засіб

для захисту цивільних осіб, які перебувають у небезпеці, і ніщо не повинно перешкоджати чи перешкоджати терміновому пошуку політичного рішення.

На початку протестів проти Каддафі міжнародне співтовариство

відповіло на широкомасштабне насильство проти цивільного населення, вживши заходів (заморожування активів, ембарго на постачання зброї, погрози судового переслідування за військові злочини), до яких закликала та публічно підтримувала Кризова група, щоб запобігти гуманітарна катастрофа.

Але з тих пір ситуація змінилася, тепер вона набуває характеру повномасштабної громадянської війни.

У Тунісі та Єгипті армія, відігравши нейтральну буферну роль, тим не менш, відіграла вирішальну роль у уникненні громадянської війни та сприяла впорядкованому вирішенню політичної кризи. В обох країнах держава була

незалежною від президента та його режиму, і армія бачила, що протестувальники були проти останнього, а не проти самої держави. У Лівії цієї різниці між державою та режимом не існує.

М. Каддафі побудував структуру влади, зосереджену навколо себе та членів родини та частково залежну від племінних союзів, а не від сучасних структур. У результаті армія та сили безпеки не могли залишатися нейтральними, вони були розділені між силами, лояльними до тієї чи іншої сторони, а країна була розділена за племінними та регіональними ознаками. У

цьому контексті заклики Заходу до певної форми військового втручання є небезпечними та потенційно контрпродуктивними. У той час не було швидких і простих рішень, які могли б раціонально вирішити проблему. Наполягання на тому, щоб Каддафі пішов у відставку, нічого не змінило. Запровадження

забороненої для польотів зони, бомбардування аеродромів або озброєння повстанців може змінити баланс сил на користь повстанців, але навряд чи швидко повалить режим.

Насправді це може дати режиму пропагандистський подарунок, який дозволить йому зміцнити свої позиції, водночас скомпрометувавши та розділивши антикаддафійську коаліцію, якій потрібен час, щоб перетворитися

на справді єдиний рух із чітким лідерством та послідовним політичним баченням. Це може виявитися безрезультатним, поставивши міжнародне співтовариство перед важкою дилемою: поглибити свою участь або стати

свідком тривалого глухого кута.

Рішуче втручання Закоду може допомогти повалити режим, але ціною великих політичних і людських витрат, і ризикує створити політичний вакуум, у якому різні сили вступають у потенційно тривалу та жорстоку боротьбу за домінування до того, як буде створено щось схоже на державу та відновлено стабільний уряд. Навіть тоді така ситуація може залучити сусідів Лівії та серйозно загрожувати перспективам демократичного розвитку в Тунісії та Єгипті, а також створити гуманітарну катастрофу на порозі Європи.

Потрапити в конфлікт, швидше за все, буде набагато легше, ніж вийти з нього. Ймовірно, так міркували політики тих країн, які так чи інакше вплинули на відносини з Лівією.

Якщо ми заглибимося в ці події, то після того, як полковник Муаммар Абу Міньяр аль-Каддафі прийшов до влади в результаті військового перевороту в 1969 році, він розробив власну політичну систему - поєднання соціалізму та ісламу - яку він назвав Третьою міжнародною теорією. Вважаючи себе лідером революції, він використовував нафтові фонди протягом 1970-х і 1980-х років для просування своєї ідеології за межами Лівії, навіть підтримуючи підричників і терористів за кордоном, щоб прискорити кінець марксизму та капіталізму.

Каддафі захопив владу, будучи молодим офіцером, і протягом чотирьох десятиліть перебування при владі ставав дедалі більш ексцентричним.

Лівійські військові авантюри провалилися, наприклад, тривалий рейд лівійських військ на смугу Аозу на півночі Чаду був відбитий у 1987 році.

Підтримка Лівією тероризму зменшилася після введення санкцій ООН у 1992 році, які були призупинені у квітні 1999 року [75].

Заворушення, які почалися в кількох країнах Близького Сходу та Північної Африки наприкінці 2010 року, спалахнули в містах Лівії на початку 2011 року. Репресії Каддафі проти демонстрантів спровокували громадянську війну, що спонукало ООН санкціонувати втручання міжнародної спільноти з повітря та моря. Режим М. Каддафі було повалено в середині 2011 р. і замінено

перехідним урядом [70].

Жорстоке придушення М. Каддафі демонстрантів спричинило громадянську війну, в результаті якої була створена Національна перехідна рада (НПР), яка була санкціонована ООН. У 2012 році NTC передав владу обраному парламенту, Загальному національному конгресу (GNC), а вже в червні 2014 року виборці обрали новий парламент замість GNC, Палати представників (HoR), яка переїхала до східної місто Тобрук після того, як у липні 2014 року спалахнули бої в Тріполі та Бенгазі [70].

Повалення багаторічного лідера М. Каддафі у 2011 році призвело до вакууму влади та нестабільності, без повного контролю з боку влади. Країна розколася і з 2014 року була розділена на конкуруючі політичні та військові фракції, що базуються в Тріполі та на сході. Серед ключових лідерів – прем'єр-міністр Абдул Хамід Дбейбе, голова міжнародно визнаного уряду в Тріполі, і Халіфа Хафтар, лідер Лівійської національної армії, яка контролює більшу частину східної та південної Лівії. Утворення «Ісламська держава» ненадовго скористалося конфліктом, щоб захопити контроль над кількома прибережними містами, включаючи Сірт, і зберігає присутність у внутрішніх пустелях [64].

У грудні 2015 року ООН за посередництва уклала угоду між широким колом лівійських політичних партій і соціальних груп, відому як Лівійська політична угода (LPA), про створення тимчасового виконавчого органу, Уряду національної згоди (GNA). Проте політичні прихильники жорсткої лінії, пов'язані з неіснуючим GNC, продовжували протидіяти GNA та перешкоджали виконанню LPA, залишивши Лівію з конкуруючими урядами на сході та заході [70].

У 2016 році, після багатьох років конфлікту, новий уряд було встановлено в Тріполі за підтримки ООН, але він зіткнувся з опозицією з боку конкуруючих урядів і численних збройних формувань [64].

У вересні 2017 року спецпредставник ООН Хасан Саламе оголосив про нову дорожню карту національного політичного примирення, а вже в

листопаді 2018 року міжнародне співтовариство підтримало переконфігурований План дій Саламе для Лівії, який мав на меті вихід із політичної ситуації шляхом проведення Національної конференції в початок 2019 р. Однак ці плани були зірвані, коли в квітні 2019 р. Лівійська національна армія (ЛНА), яка базується на сході країни, почала наступ з метою захоплення Тріполі.

Кілька країн направили до Лівії озброєний контингент і сучасну військову техніку. Наступ ЛНА провалився в червні 2020 року, а подальше припинення вогню за підтримки ООН у жовтні 2020 року допомогло офіційно закріпити паузу в боях між ворогуючими таборами, хоча наземні сили, бойовики та найманці, які допомагали східним і західним фракціям у боях, залишаються в Лівії [70].

Після п'яти місяців політичних переговорів між лівійськими зацікавленими сторонами за посередництва ООН Палата представників країни 15 березня склала присягу нового тимчасового уряду. Уряду національної єдності (GNU) [71].

Нова президентська рада покликана підготуватися до президентських і парламентських виборів у грудні 2021 року та об'єднати державні інститути країни. Рада регіонів затвердила GNU та його кабінет у березні 2021 року, створивши перший уряд єдності Лівії з 2014 року [70].

Перший із двох турів президентських виборів мав відбутися 24 грудня 2021 року, а парламентські вибори — через 52 дні після першого туру президентських виборів [71], однак 22 грудня 2021 року лівійський парламент відклав перший тур президентських виборів, виборів на невизначену дату. Під час переговорів у червні 2022 року не вдалося дійти згоди щодо вимог до кандидатів у президенти [70].

Загалом країна пережила постійне масове переміщення населення, небезпеки, пов'язані з нещодавно встановленими наземними мінами, та руйнування критичної інфраструктури [114], включаючи медичні заклади та школи. Сотні людей вважаються зниклими безвісти, у тому числі багато

мирних жителів, а влада виявила масові могили [77] з десятками тіл, які досі не ідентифіковані.

З моменту виявлення масових поховань у місті Тархуна після завершення збройного конфлікту в червні 2020 року влада Лівії [79] заявила, що станом на жовтень вони знайшли понад 200 тіл із понад 555 масових поховань. Державне агентство з розшуку та ідентифікації зниклих безвісти станом на жовтень ще не підтвердило, скільки людей було ідентифіковано на основі збігів ДНК або інших ознак, таких як одяг, відмінні риси тощо.

Угода про припинення вогню від жовтня 2020 року між колишнім урядом національної згоди та LAAF Гіфтара передбачала виїзд усіх іноземних бойовиків з країни. За даними місії ООН, станом на вересень 2021 року в Лівії залишалися тисячі іноземних бойовиків із Сирії, Росії, Чаду та Судану, зокрема співробітники приватних військових компаній [70].

Використання наземних мін під час збройного конфлікту в Триполі та його околицях, як повідомляється, пов'язано з російським урядом Групою Вагнера, призвело до вбивства та каліцтва [45] десятків людей і не дозволило сім'ям повернутися до своїх домівок. У вересні вісім членів однієї сім'ї отримали поранення в результаті підриву міни біля свого будинку на півдні Триполі [105]. Згідно з березневим звітом групи експертів ООН по Лівії [3], заборонені міжнародними стандартами протипіхотні міни, виготовлені в Росії і ніколи раніше не зустрічалися в Лівії, були імпортовані в країну та використані в Лівії в 2019 і на початку 2020 років.

Мігранти, шукачі притулку та біженці в Лівії зазнавали свавільних затримань, під час яких багато хто піддавався жорстокому поводженню, сексуальному насильству, примусовій праці та вимаганню з боку груп, пов'язаних з Міністерством внутрішніх справ Уряду національної єдності, членів озброєних груп, контрабандистів і людей, торгівці людьми [70].

Вищенаведене свідчить про те, що сьогодні в Лівії відбувається найбільша проксі-війна (не враховуючи російсько-українську війну 2022 року). Сторони підтримуються різними зовнішніми гравцями, що може

істотно вплинути на майбутні конфігурації альянсів.

Отже, сьогодні такі тенденції посилюються російським вторгненням в Україну. Загалом дане дослідження є актуальним не лише з точки зору можливих сценаріїв наслідків війни для України у разі тривалого характеру активних військових дій у соціальному вимірі, а й щодо проблеми масових поховань та розмінування територій; це дослідження також дозволяє провести паралелі з початком краху авторитарного режиму Путіна (порівняно з М. Каддафі інструменти, які призвели до кризи в обох країнах схожі: авторитарний режим і постійна брехня суспільству), інтерес світових гравців до природних ресурсів Росії та можливе загострення політичної та соціальної ситуації на території Росії з можливою громадянською війною після втрати Україною та деокупації окупованих територій.

Отже, проаналізувавши всю ситуацію на геополітичному рівні, можна сказати, що вивчення лівійського конфлікту відкриває перспективи для розуміння інструментів і тенденцій формування нестійких ситуативних політичних чи військових альянсів, які приходять на зміну стабільним альянсам, що призводять до криз, що є актуальним і для вітчизняних дослідників у контексті осмислення майбутнього України та її інтеграційних векторів після перемоги.

1.2 Історіографія лівійського конфлікту

Джерельну базу дослідження сформували численні джерела вітчизняних та зарубіжних дослідників, у працях яких досліджувалися історія конфлікту, його перебіг, передумови та наслідки. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити ґрунтовне дослідження порталу Defense Express (2020) [10], в якому розглядаються геополітичні фактори та передумови конфлікту, його зацікавлені сторони та можливі сценарії розвитку, а саме ескалація до рівня широкомасштабний регіональний конфлікт, детально досліджені; дослідження Д. Л. Кияниці про вплив Франції на перебіг лівійського конфлікту [4]; дослідження А. Герасимчука про наслідки лівійського

конфлікту для зовнішньої політики ЄС [1]; дослідження О. Сентія про специфіку перебігу Лівійської війни [9]; дослідження М. Замікула з проблем завершення війни в Лівії [9]; дослідження Ю. Олійника про активізацію Росії та Туреччини у лівійському конфлікті та їхній вплив на його перебіг [7] та ін.

Серед відомих дослідників основу джерельної бази склали праці таких учених:

– Н. Коенінг [57] – дослідження ролі ЄС у лівійській кризі. Ця стаття має на меті оцінити узгодженість своєчасної відповіді ЄС на лівійську кризу.

Кьонінг розрізняє горизонтальні, міжінституційні, вертикальні та багатосторонні виміри узгодженості ЄС. Аналіз очима автора показує, що односторонні дії чи бездіяльність держав-членів значною мірою пояснюють непослідовну відповідь ЄС.

- Д. Лутербек [88] - дослідження питання санкцій у відносинах між Європою та Лівією. У цій статті розглядається зближення між Європою та Лівією в трьох сферах, що становлять особливий інтерес для країн Європейського Союзу (ЄС): імміграційний контроль, військова співпраця та енергетична співпраця. В усіх цих важливих сферах політики за останні роки відбулося значне зростання співпраці між європейськими країнами та Лівією.

– Я. Зубір [153], Є. Н. Рож [153]; А. Кемел [52] – дослідження повалення режиму Каддафі. У творі міститься розповідь про падіння 42-річної диктатури в Лівії, яка впала в жовтні 2011 р. Також визначено, що падіння режиму М. Каддафі є довгоочікуваною подією на Близькому Сході та в Північній Африці.

. Ситуація в Триполі розписана до того, що Лівію чекає тривалий і непередбачуваний період.

– А. Шах [114] – дослідження глобального впливу лівійської кризи. У творі детально розкривається криза в Лівії, як ситуація, що виникла на тлі масових заворушень на Близькому Сході та в Північній Африці. Сплеск спонтанних і радикальних продемократичних протестів прокотився регіоном, який довгий час контролювався авторитарними режимами лівого та правого політичного спектру, як прозахідними, так і антизахідними.

– С. Фредріксон [36]; З. Ціаррас [36]; Т. Н. Грідоріадіс [40]; V. Kassem [40] – дослідження регіонального впливу лівійської кризи. Автори концептуалізують нову геополітичну ідентичність Східного Середземномор'я як в історичному, так і в теоретичному аспектах, розглядають його безпекові та політико-економічні перспективи. Водночас вони відслідковують основні виклики, з якими стикаються країни регіону, і намагаються переосмислити моделі конфлікту та співпраці, досліджуючи потенціал регіоналізму та міждержавної співпраці в різних сферах.

– А. Цеховалова [131]; PD Williams [147]; А. Швеція [117] – дослідження військової операції в Лівії. Стаття спрямована на розкриття специфіки позиції окремих країн щодо гуманітарної інтервенції в Лівії у 2011 році.

– М. Ганчум [118]; Е. Кекілли [53]; Р. Редондо [106] – дослідження турецького впливу на лівійський конфлікт [118]. Тут автори визначають, що Анкарі доведеться зіткнутися з багатьма несприятливими факторами, такими як: боротьба з пандемією COVID-19, активна військова присутність у Сирії та триваючі операції в Лівії. Хоча іноземні спонсори супротивників Туреччини в цих військових подіях також постраждають від COVID-19, постійні бази Росії та значна військова присутність на підтримку уряду Башара Асада в Сирії, а також масове посилення Лівійської національної армії Халіфи Хафтара в Сирії. Об'єднані Арабські Емірати, надають ворогам Туреччини перевагу в довгостроковій перспективі, оскільки економічні наслідки COVID-19 рано чи пізно проявляться. Таким чином, Туреччина опинилася в ситуації «діяти або спостерігати і програвати» в Сирії і особливо в Лівії.

– З. Мудрий [145]; М. Еріксон [32]; Г. Грагруд [39]; В. Скреттінг [39]; М. Зенко [152]; Дж. Мартін [89] – дослідження сучасного стану лівійського конфлікту та громадянської війни. Дослідження показує, що динаміка безпеки швидко змінюється і що Лівії необхідно подолати багато політичних і безпекових перешкод, перш ніж можна буде досягти міцнішої стабільної ситуації.

– Н. Недде [99]; Ф. Веррі [144]; Х. Б. Салем [113]; Р. Алібоні [113]; Б.

Наблі [113]; М. Ель-Сагезлі [113] – дослідження наслідків лівійського конфлікту. На думку авторів, конфлікт у Лівії є результатом складної та суперечливої серії подій, у яких місцеві політичні події перебували під сильним впливом зовнішніх факторів. Подвійний набір суперечливих інтересів можна знайти як в європейсько-середземноморському, так і в міжарабському вимірах. Італія та Туреччина протистоять Франції та Великобританії з одного боку, а Катар протистоять Об'єднаним Арабським Еміратам і Саудівській Аравії з іншого боку. . Режим М. Каддафі, який явно не був прикладом належного управління та поваги до прав людини, швидко був зметений конфліктом, у якому брали участь переважно лівійські актори, що зрештою призвело до краху центральних установ у Лівії та створення десятків місцевих ополченців.

– Н. Ардік [16]; Н. Хашемі [44] – дослідження лівійського конфлікту в контексті арабської весни. У цьому дослідженні розглядається розвиток ситуації з безпекою в Лівії після так званої «арабської весни» з 2011 по березень 2016 року. У роботі представлено огляд основних ворогуючих сторін у Лівії та боротьби, в яку вони залучені основними зовнішніми силами. групи та зацікавлені сторони.

– О. Ашур [17] – дослідження проблематики діяльності лівійських ісламістів. Автор цієї роботи зазначив, що ісламісти та їхній вплив на повстання арабської більшості, демократизація та політичне насильство в різних формах були одними з найбільш обговорюваних питань Арабської весни. Лівія, на його думку, не є винятком. Лівійські ісламісти були важливою частиною збройної революції, яка за сприяння НАТО змогла повалити режим М. Каддафі. Кілька ісламістських течій у Лівії також були невід'ємною частиною процесу демократизації, включаючи виборчу конкуренцію, розробку конституції та діяльність громадянського суспільства.

– І. Блек [21] – дослідження участі Катару в лівійському конфлікті та ін. Блек показав, як Катар вперше визнав, що направив сотні військових на підтримку лівійських повстанців, які повалили режим Каддафі. Країна

Перської затоки раніше лише визнавала, що її військово-повітряні сили брали участь в атаках під керівництвом НАТО. Відкриття було зроблено на конференції в Катарі, присвяченій епосі після Каддафі, в якій брав участь лідер правлячої Національної перехідної ради Лівії Муетафа Абдель-Джаліль, який описав, як катарці планували битви, які проклали шлях до перемоги.

У дослідженні для збору інформації використовувалися офіційні сайти Лівії, серед яких слід відзначити:

- Палата представників Лівії [82];
- Міжпарламентський союз [50];

- Посольство Лівії у Вашингтоні, округ Колумбія [31];

- Посольство Лівії в посольстві Канади [81].

Щодо вивчення історичного розвитку Лівії, були використані такі бази даних:

– періодичне видання BBC (профіль країни [64] та хронологічний хід її розвитку [66]);

– профіль країни на платформі Nationsonline [75];

– профіль країни в електронній базі даних ООН [102];

– дані Статистичного департаменту ООН [139], які представляють

консолідовану статистику, економічні, соціальні та екологічні показники;

– дані Бюро статистики Лівії [60];

– огляди та моніторинг Лівії Світовим банком [128];

– огляди країни та її профілю Міжнародним валютним фондом [74];

- інформація про Лівію з CIA-The World Factbook - портал World Factbook [70];

- Human Rights Defenders - Звіт про Лівію за 2021 рік та звіти дослідників і журналістів [71; 111; 77];

– Twitter лівійської влади [79];

– Доповіді групи ООН по Лівії [3];

– Військово-дослідний портал Defense Express [10];

– Глобальний трекер конфліктів [1];

– Аналітичний центр Politico [145];
 – дослідження Фонду Карнегі [144];
 – портал політичної аналітики Insight Turkey [125];

– портал історичної аналітики HISTORY.COM [15];

– аналіз діяльності правозахисної організації Amnesty International [121];

– Портал стратегічних досліджень Al Sharq. Стратегічні дослідження [100].

Для огляду перебігу подій лівійського конфлікту, серед інших, були

використані новинні ресурси, серед яких необхідно відзначити:

– лівійський постачальник новин Libyan News Agency [84];
 – Інформаційне агентство Al-Tadamoun – спочатку було засновано у Швейцарії в лютому 2011 року, пізніше перенесено до Бенгази [14];

– Mathaba News Agency – незалежний новинний сайт про Каддафі, який

продовжив роботу після лівійської революції 2011 року [90];

– Akhbar Libya 24 (AL24) – це незалежний новинний веб-сайт у Бенгазі, який публікує детальні новини та звіти [11];

– Al Fajr al Jadeed – новинний портал арабською мовою [12];

– лівійська щоденна Al Shames (арабською та частково французькою) -

одна з головних щоденних газет Лівії, щоденна газета [5];
 – новинний портал Libya Observer. Це провідне онлайн-джерело новин Лівії для всебічного та детального щоденного висвітлення новин. Заснована в

Тріполі в квітні 2014 року The Libya Observer вперше опублікувала новини в

соціальних мережах. 7 липня 2015 року The Libya Observer опублікував свій

веб-сайт (www.libyaobserver.ly) [6];
 – Al Jazeera – міжнародний новинний портал [13];

– новинний портал Atalayar [106];

– новинний портал DW [132];

– портал новин NPR [120];
 – новинний портал Huffington Post [94] тощо.

Вище перераховані найважливіші джерела, які стали основою для

проведення наукового дослідження та написання магістерської кваліфікаційної роботи.

Тобто, підсумовуючи, можна зазначити, що джерельна база в основному сформована з журналістських статей, розслідувань, аналітичних матеріалів періодичних видань, повідомлень новинних порталів та матеріалів щоденних газет, оцінок експертів політичних аналітичних порталів та інформаційних повідомлень і аналітики від міжнародних організацій тощо.

Висновок до розділу 1.

Вивчення такої об'ємної теми, як лівійський конфлікт, вимагає розгляду широкого кола джерел, які б змогли дати точне пояснення всьому, що відбувалося і відбувається зараз у Лівії, посилаючись лише на факти. Отже, наведена джерельна база в цій магістерській роботі дає змогу досить об'єктивно та повно дослідити процеси всіх важливих внутрішньополітичних трансформацій у Лівії, які потім мали величезний вплив на інші країни та світову арену в цілому.

Враховуючи специфіку конфлікту, використано матеріали дисертаційних досліджень та наукових статей, що дозволило виявити сильні та слабкі сторони політичного апарату країни та всебічно заглибитись у суть дослідження проблеми.

Завдяки наведеній у роботі достатній джерельній базі вдало проаналізовано окремі аспекти та методологічний інструментарій дослідження політичної кризи в Лівії, історичних передумов конфлікту, його перебігу та сучасних наслідків.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ І РОЗВИТКУ ЛІВІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

НУВБІП УКРАЇНИ

2.1. Особливості етнополітичної історії Лівії

Лівія, здебільшого пустельна та багата нафтою країна з довгою історією, нещодавно була відома 42-річним правлінням полковника М. Каддафі та хаосом, який настав після його відходу.

Столиця Лівії - Триполі. Населення країни становить 6,9 млн осіб. Площа країни становить 1,76 мільйона квадратних кілометрів. Географічну карту країни подано в додатку А.1. Основною мовою спілкування є арабська, а основною релігією є іслам. Очікувана тривалість життя за даними ООН становить 69 років для чоловіків і 75 років для жінок. грошовою одиницею Лівії є лівійський динар (LYD) [64].

Географічно країна розташована в Північній Африці між Єгиптом і Тунісом і омивається Середземним морем. Рельєф: Середземноморське узбережжя, нагір'я і пустеля (90% території Лівії) у внутрішніх районах. Клімат уздовж узбережжя середземноморський, сухий і надзвичайно жаркий у внутрішніх пустелях. 90% території країни займає пустеля [75].

Етнічні групи Лівії - бербери та араби 97%; Греків, мальтійців, італійців, єгиптян, пакистанців, турків, індійців і тунісців менше. Переважна релігія - мусульмани-суніти (97%). Хоча основною мовою є арабська, у великих містах розуміють англійську, французьку та італійську. Письменність населення становить 82,6% [75].

Лівія має такі природні ресурси, як нафта, природний газ, гіпс. У Лівії вирощують такі сільськогосподарські продукти, як лишениця, ячмінь, оливки, фініки, цитрусові, овочі, арахіс, соєві боби та велику рогату худобу.

Провідними галузями промисловості є нафтова, металургійна, харчова, текстильна, ремієнича і цементна [75].

Медіа-середовище Лівії є дуже поляризованим і значною мірою нерегульованим, що відображає політичну нестабільність країни.

НУВБІП УКРАЇНИ

Супутникове телебачення є ключовим джерелом новин, і багато ЗМІ працюють за межами Лівії. Журналістика небезпечна, журналісти стикаються з погрозами та нападами [64]

Лівія протягом століть перебувала під іноземним пануванням, поки не отримала незалежності 24 грудня 1951 року (за підтримки ООН) [75].

Незабаром після цього була відкрита нафта, яка принесла країні величезні багатства [64]. У 1969 р. відбулася революція, а 11 грудня 1969 р. була прийнята Конституція зі змінами до неї від 2 березня 1977 р., що створювали народні збори та народні комітети [75].

Лівія є членом Ліги арабських держав, межує з Алжиром, Чадом, Єгиптом, Нігером, Суданом і Тунісом і має спільні морські кордони з Грецією, Італією та Мальтою [40].

На міжнародному рівні Лівія як країна має такі невирішені суперечки:

- Лівія-Алжир: сплячі суперечки включають претензії Лівії на близько 32 000 км². У вересні 2021 року лівійські війська зіткнулися з чадськими повстанцями;

- Лівія-Нігер: кордон погано визначений, але ніколи не оскаржувався жодною з країн [70]

Країна історично мала два прапори. Наприклад, у 1951-1969 рр. використовувався триколірний червоно-чорно-зелений прапор із півмісяцем і зіркою, відновлений у 2011 р. після повалення режиму М. Калдафі; між цими періодами було офіційно визнано одноколірний зелений прапор (Додаток А.2).

Сучасну історію Лівії можна умовно поділити на такі періоди (рис. 1.1):

Рис. 1.1. Періодизація історії Лівії

Джерело: складено автором на основі [66].

Розглянемо ключові історичні події Лівії в рамках визначених періодів її історії. Лівія має досить давню історію. Історично перші поселення на території Лівії були зафіксовані в VII столітті до н. д. Фінікійці оселяються в Триполітанії на заході Лівії, яка до того часу була населена берберами. У 6 столітті до н. д. Карфаген завойовує Триполітанію. А в 4 столітті до н. д. греки колонізують Кіренаїку на сході країни, яку вони називають Лівією. У 74 році до н. е. римляни завойовують Лівію. У 643 році нашої ери араби на чолі з Амром ібн аль-Асом завоювали Лівію та поширили іслам. У 16 столітті Лівія стає частиною Османської імперії, яка об'єднує три провінції Триполітанію, Кіренаїку та Феццан в одне регентство в Триполі [66].

У 1911–1951 рр. Лівія розвивалася під владою Італії, відвоювавши її в обманів. Омар аль-Мухтар починає 20-річне повстання проти Італійського панування. У 1920-х роках лівійський опір зростає, оскільки династія Сенусі приєднується до кампанії Мухтара. У 1931 році Італія зламала опір шляхом поєднання великих військових операцій і концентраційних таборів для повстанського населення. Аль-Мухтар був схоплений і страчений. У 1934 році Італія анексує провінції як колонії Лівії та активізує італійську міграцію як частину остаточного плану приєднання Лівії до Великої Італії. У 1942 році

союзники витіснили італійців з Лівії, яка потім була поділена між французами, які контролювали Феццан, і англійцями, які контролювали Кіренаїку і Триполітанію [66].

У 1951 році Лівія отримала незалежність під керівництвом короля Ідріса ас-Санусі. У 1956 році Лівія надає двом американським нафтовим компаніям концесію приблизно на 14 мільйонів акрів. У 1961 році король Ідріс відкрив трубопровід довжиною 104 милі, що з'єднує важливі родовища нафти у внутрішніх районах країни із Середземним морем, уперше зробивши можливим експорт лівійської нафти [66].

Епоха М. Каддафі почалася в 1969 році. У 1969 році король Ідріс був скинутий у результаті військового перевороту під проводом полковника М. Каддафі, який переслідував панарабську програму, намагаючись сформувати злиття з кількома арабськими країнами та запровадив державний соціалізм націоналізація більшості економічних видів діяльності, включаючи нафтову промисловість. У 1970 році Лівія наказує закрити британську авіабазу в Тобруку та гігантську базу ВПС США Вілус у Триполі; майно, що належало італійським поселенцям, було націоналізовано.

Таким чином, полковник М. Каддафі захопив владу в 1969 році і правив протягом чотирьох десятиліть, поки не був повалений у 2011 році після збройного повстання, підтриманого західним військовим втручанням. В останні роки країна була ключовим пунктом перевалки для мігрантів, які прямували до Європи, і джерелом міжнародної напруженості, оскільки суперницькі уряди на заході та сході прагнуть встановити загальнонаціональний контроль.

У 1969 році 27-річний М. Каддафі в чині капітана очолив групу молодших офіцерів, переважно середнього класу, і захопив владу в Лівії, поки король Ідріс I перебував на лікуванні в Туреччині. Після перевороту країною стала керувати Рада революційного командування, де М. Каддафі поступово став домінуючою фігурою. Наступного року лівійський уряд змусив британські та американські військові сили евакуювати свої бази в Лівії та

націоналізував нафтову промисловість країни. У 1973 р. М. Каддафі оголосив про масштабну реорганізацію лівійського суспільства на основі його Третьої універсальної теорії – політичної системи, що включає елементи прямої демократії, соціалізму та націоналізму, задуманої М. Каддафі як альтернатива капіталізму та комунізму. На його думку, лівійський народ повинен здійснювати повноваження управляти безпосередньо, а не через обраних представників і бюрократичні установи, тому тисячі урядових бюрократів звільняються і замінюються народними комітетами.

З початку 1970-х років М. Каддафі почав синтезувати та розширювати свої ідеї арабської єдності, незалежності, економічної рівності та культурної автентичності у Третю універсальну теорію. Важливість цієї нової теорії для режиму продемонструвала створення 10 вересня 1972 року Вищої ради національного керівництва (ВРН). Рада складалася з голови РНК; генеральний секретар; Міністр освіти; Міністр інформації та культури; міністр у справах молоді та соціальних питань; міністр планування, президент Університету Лівії; адміністративні керівники релігійних фондів, Голова Товариства мусульманського закликів та секретар думки та культури.

Рада національного лідерства була створена для поширення та реалізації Третьої універсальної теорії М. Каддафі (також згадується як Третя міжнародна теорія або просто Третя теорія). Третя універсальна теорія ґрунтувалася на переконанні, що дві домінуючі соціально-політичні та економічні ідеології – капіталізм і комунізм – недійсні. Згідно з теорією, капіталізм ставив благо кількох індивідів вище за благо спільноти в цілому; комунізм настільки підкреслював спільність, що індивідуальний розвиток був придушений. Країни, що входять до того, що прийнято називати Третім світом, опинилися між прихильниками двох ідеологій: Сполучених Штатів і Радянського Союзу, які, за словами Каддафі, були «імперіалістичними державами, які прагнули досягти своїх амбіцій шляхом розширення сфер впливу». [91].

Каддафі проголосив, що Третя універсальна теорія, оскільки вона

базується на Корані, передувала капіталізму та комунізму. Крім того, він запропонував альтернативу, яка відкидала класову експлуатацію капіталізму та класову війну комунізму, виявивши, що, принаймні на практиці, в системах, заснованих на обох ідеологіях, домінувала невелика еліта. Згідно з Третьою універсальною теорією, класи були штучним колоніальним імпортом. Далека від побудови системи, заснованої на певній формі класових відносин, теорія прагнула усунути класові відмінності. Він втілює ісламський принцип консультації (шура), згідно з яким державні чи навіть національні справи вирішувалися шляхом взаємних консультацій, під час яких усі громадяни обмінювалися думками. Пізніше цей принцип знайшов прояв у Лівії у створенні народних комітетів і народних зборів [91].

Третя універсальна теорія була спробою встановити філософське обґрунтування позитивного нейтралітету з боку країн третього світу на основі ісламу. Згідно з цією теорією, країни третього світу могли співіснувати зі Сполученими Штатами та Радянським Союзом, і вони могли укладати з ними угоди для своїх власних цілей. Але держави третього світу загалом і арабські держави зокрема не повинні потрапляти під панування жодної з двох ідеологічних імперіалістичних наддержав. Поділяючи світ між двома наддержавами та їх передбачуваною здобиччю, Третя універсальна теорія передбачала багато з того, що стало відомо як інтерпретація міжнародних відносин Північ-Південь, згідно з якою світ поділявся на країни, що споживають ресурси (індустріалізована Північ) і країни, що видобувають природні ресурси (слаборозвинений Пд.). Таке тлумачення міжнародних відносин відстоював М. Каддафі. Керуючись цією точкою зору, Лівія була рішучим прихильником національно-визвольних рухів проти колоніальних режимів, навіть незважаючи на те, що терористична тактика, яку використовували деякі групи, запламувала міжнародну репутацію Лівії та призвела до економічних санкцій і військових нападів у середині 1986 року.

Центральними для Третьої універсальної теорії є концепції релігії та націоналізму, втілені в ісламі. М. Каддафі вважав, що релігія і націоналізм є

"двома найважливішими рушійними силами, які штовхають еволюційний процес вперед. Вони складають історію людини, тому що формували нації, народи і війни". Коротше кажучи, М. Каддафі вважає, що релігія визначає людські дії та взаємодію [91].

Атеїзм комуністів є ще однією причиною, чому М.Каддафі вважає їхню ідеологію недійсною. За словами Каддафі, комуністам не варто довіряти, тому що вони не бояться остаточного суду і тому можуть порушити своє слово, якщо вважають, що це вигідно в конкретному випадку. Іслам, будучи сутністю монотеїзму, є справжньою релігією, яка охоплює євреїв, християн і мусульман, які всі слідували Божим пророкам. Відмінності між цими релігіями існують не через вчення пророків, а через відмінності серед їхніх послідовників.

Очевидно, М. Каддафі був розчарований неспроможністю лівійського населення сприйняти та втілити в життя принципи Третьої універсальної теорії. Найгіршим для М. Каддафі була апатія і небажання, з якими значна частина лівійського народу зустріла наближення об'єднання Лівії з Єгиптом, заплановане на вересень 1973 р. Він стверджував, що таке ставлення загрожує революційним крокам, очікуваним після повалення влади монархія. Ці дії змінили форму правління, але якщо потрібно було здійснити інші фундаментальні соціальні, економічні та політичні зміни, люди повинні були знову присвятити себе Революції. Так, у промові 15 квітня 1973 р. у Зуварі М. Каддафі проголосив культурну революцію [92].

Культурна революція М. Каддафі включала п'ять пунктів (рис. 1.2).

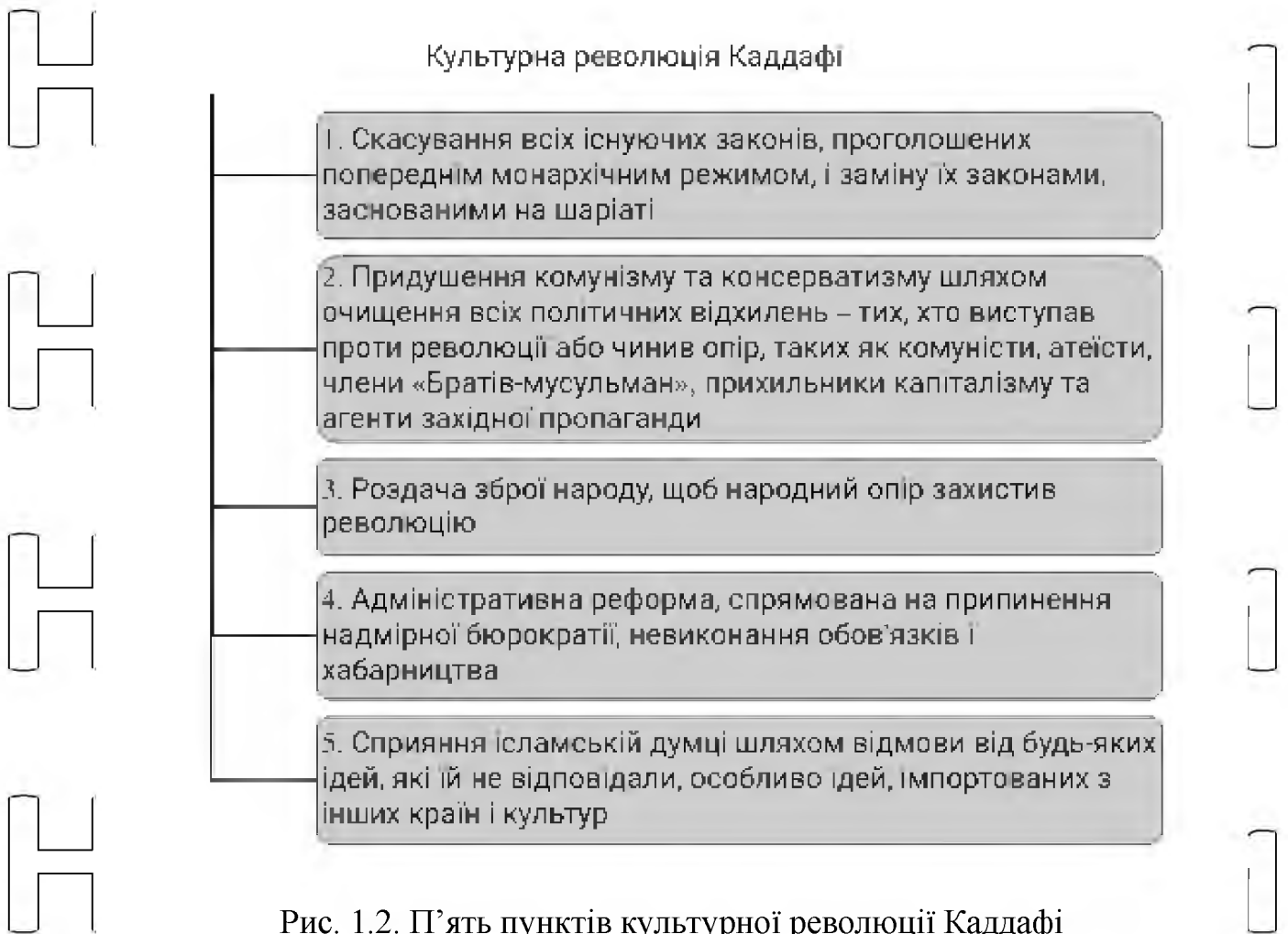

Рис. 1.2. П'ять пунктів культурної революції Каддафі

Джерело: складено автором на основі [93].

Для проведення цієї політики і контролю над революцією знизу по всій країні створювалися народні комітети. Якщо люди відмовлялися брати участь у народній революції, М. Каддафі погрожував піти у відставку, і застосовував таку тактику кілька разів [93].

Каддафі виклав свої рецепти лівійської культурної революції в Зеленій книзі [124], яка згодом виросла до трьох тонких томів. У квітні 1974 р. М. Каддафі залишив свої урядові обов'язки, щоб присвятити весь свій час ідеологічним проблемам і організації мас. У березні 1977 р. Всезагальний народний конгрес (ВНП) став, принаймні формально, головним інструментом правління в Лівії. Піднесення GPC відбувалося разом із політичними тесріями Каддафі, викладеними в його Зеленій книзі, частина І: вирішення проблеми

демократії. Багато в чому політична ідеологія М. Каддафі є частиною радикального напрямку західної демократичної думки, пов'язаного насамперед з Жан-Жаком Руссо. Оскільки концепція народного суверенітету М. Каддафі дуже схожа на концепцію загальної волі Руссо. Обидва вважають, що суверенітет невідчужуваний, неподільний. Обидва вірять у рівність і пряме народне правління. Таким чином, підсумовує Каддафі, концепція демократії як нагляду за урядом з боку народу дещо застаріває. На зміну йому прийде вірне визначення: демократія – це нагляд народу за народом [92].

Каддафі починає "Зелену книгу", частину II: Рішення економічної проблеми: соціалізм, опубліковану на початку 1978 року, з короткого аналізу відносин між робітниками (виробниками) і роботодавцями (власниками). Він визнає, що після промислової революції доля робітника різко покращилася.

Працівник отримував фіксований робочий день, оплату понаднормової роботи, різного роду відпустки, участь у прибутках, участь в управлінні, збереження роботи та право на страйк. Докоринні зміни відбулися і у власності, зокрема перехід приватної власності до держави. Незважаючи на ці значні зміни, основними відносинами між виробником, що виробляє заробітну плату, і власником, який виплачує заробітну плату, все ще є відносини рабства.

Навіть якщо держава володіє підприємством, а дохід від нього повертається суспільству, становище працівника, який робить внесок у виробничий процес, на благо інших, залишається таким же. Рішенням проблеми М.Каддафі є

скасування системи оплати праці. Замість того, щоб робити внесок у виробничий процес на користь власника чи прибутку, фактичний виробник повинен бути партнером у процесі, рівномірно розділяючи те, що виробляється, або дохід, отриманий від того, що виробляється. М.Каддафі вважає, що людина не може бути вільною, якщо хтось інший контролює те, що їй потрібно для комфортного життя. Таким чином, кожна людина повинна

мати повний будинок, автомобіль і дохід. Люди не можуть бути працевлаштовані, якщо хтось інший контролює їхні доходи. Каддафі стверджує, що прибуток і гроші згодом зникнуть, коли будуть задоволені

основні людські потреби. Єдиним положенням про диференціацію багатства є соціальна винагорода [92].

Конституція, проголошена 1969 р., визнавала як державну власність («основу розвитку суспільства»), так і приватну (якщо вона не була експлуаторською). Застосування нових поглядів М. Каддафі на власність почалося через кілька місяців після публікації частини другої частини Зеленої книги. У травні 1978 року був прийнятий закон, який давав кожному громадянину право власності на один будинок або земельну ділянку для будівництва будинку. Володіння більш ніж одним будинком заборонялося, як і стягнення ренти. Було захоплено десятки фірм; імовірно, фірми мали контролювати нові народні комітети. Іншим аспектом руху проти експлуатації стала заборона М. Каддафі комерційної роздрібною діяльності. Проте безпосереднім практичним результатом цих змін став економічний хаос і значне падіння виробництва. Щодо землі М. Каддафі відкидає ідею приватної власності [92].

Між 1978 і 1981 роками житло, підприємства та нерухомість були націоналізовані або конфісковані та перерозподілені.

У Зеленій книзі, частина III: Соціальна основа третьої універсальної теорії, опублікованій у 1980 році, Каддафі повторює та пояснює свій погляд на націоналізм і коротко обговорює кілька інших тем. М. Каддафі стверджує, що хоча Маркс стверджував, що класова боротьба є вирішальною змінною, яка пояснює зміни, саме націоналізм є реальною постійною динамічною силою в історії. М. Каддафі проводить різке розмежування між державою та нацією чи національною державою. Держава «охоплює кілька націоналізмів» і рано чи пізно розпадеться, оскільки різні національні рухи вимагатимуть незалежності чи самовизначення. Національна держава складається з групи людей із довгою спільною історією, спільною спадщиною та почуттям причетності до спільної долі [92].

Частина III Зеленої книги також містить обговорення таких тем, як роль жінок, меншин та бевіти. М. Каддафі заявляє, що немає відмінностей у правах

людини між чоловіками та жінками. Щодо меншин, М. Каддафі виділяє два типи. Один тип належить нації, яка забезпечує їй соціальні рамки, але водночас загрожує посяганням на її соціальні права; інший тип не має нації, формує власну соціальну структуру, і йому судилося зрештою сформувати націю через почуття солідарності. Свої радикальні погляди М. Каддафі висловлює і щодо освіти. Він пропонує знищити всі методи освіти, які домінують у світі, і замінити їх системою, де знання про все доступні кожній людині у зручний для неї спосіб [92].

За словами Каддафі, якщо релігія є основою особистості, націоналізм є основою суспільства. Коран говорить про племена і народи, властиві Всесвіту. Людина належить до національності за народженням. Лише пізніше він або вона стає свідомим членом релігії. Таким чином, М. Каддафі звинувачує тих, хто заперечує дійсність національності. Таким чином, його концепція нації пов'язана з його концепцією арабської єдності. У цьому плані М. Каддафі дотримується традиційного, секулярного погляду на арабський націоналізм, який пропагували такі мислителі, як Мішель Афлак, засновник і ключовий політичний філософ партії Баас, і Насер. Для М. Каддафі націоналізм має пріоритет над релігією. У широкій промові перед засіданням GPC в Сабха 2 березня 1987 р. М. Каддафі засудив ісламський фундаменталізм як «нісенітницю» і заявив, що «жоден прапор не повинен підніматися над арабською батьківщиною, крім прапора панарабізму». [91].

Внаслідок підтримки Лівією ряду радикальних бойових угруповань у 1979 році США визнали Лівію державою-спонсором тероризму та ввели економічні санкції, які були ще більше посилені в 1980 році.

До 1987 року лівійська економіка зазнавала значних втрат через санкції в поєднанні з падінням цін на нафту, в результаті чого уряд Каддафі почав послаблювати деякі обмеження на приватну власність.

У травні 2001 року лівійські війська допомагають придумити спробу державного перевороту проти президента Центральноафриканської Республіки Анже-Фелікса Патасеє. У січні 2002 року Лівія та Сполучені

Штати оголосили про те, що вони провели переговори, щоб налагодити відносини після років ворожнечі через визнання американцями Лівії державою-спонсором тероризму. 14 березня 2002 року лівієць, засуджений за вибух у Локербі, Абдельбасет Алі Мохаммед аь-Меграхі, програє апеляцію на свій вирок, але замість цього отримує довічне ув'язнення, замінене на 20 років. У січні 2003 року Лівія була обрана головою Комісії ООН з прав людини, незважаючи на спротив США і правозахисних груп, а вже в серпні Лівія підписала угоду на 2,7 мільярда доларів США про компенсацію сім'ям жертв теракт у Локербі, Лівія, взяла на себе відповідальність за вибух у листі до Ради Безпеки ООН, а у вересні Рада Безпеки ООН голосує за введення санкцій. До цього часу у полковника М. Каддафі склався культ особи, його фотографії можна було побачити по всій країні.

У 2003 р. Лівія зробила низку кроків до економічного та дипломатичного відновлення взаємодії з міжнародним співтовариством. У березні Загальний народний конгрес Лівії приймає заходи щодо економічної реформи, спрямовані на відкриття країни для іноземних інвестицій. Тривають переговори з представниками США та Великобританії щодо демонтажу ядерної та хімічної зброї Лівії. Це призвело до скасування більшості санкцій у 2004 році. І Каддафі здійснює свою першу поїздку до Європи за 15 років, їдучи до Брюсселя для переговорів з представниками Європейського Союзу (ЄС). З 2004 року в Лівії йде процес позитивізації іміджу країни, тому в травні Лівія погодилася виплатити 35 мільйонів доларів компенсації жертвам вибуху в берлінському нічному клубі в 1986 році. А в 2005 році один із синів Каддафі, Сейф аль-Іслам, виступаючи на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, Швейцарія оголошує широку програму економічних реформ і модернізації, цього року також відбувся перший у Лівії аукціон ліцензій на розвідку нафти та газу, що ознаменувало повернення американських енергетичних компаній на першу більше ніж за 20 років. У травні 2006 року США оголосили про повне відновлення дипломатичних відносин з Лівією, а вже в січні 2008 року Лівія взяла на себе місячне головування в Раді безпеки ООН, повернувшись до

респектабельності після того, як десятиліттями була ізгоєм Заходу. У серпні 2008 року Лівія і США підписали угоду, яка зобов'язує кожну сторону виплатити компенсацію всім жертвам бомбових атак на громадян іншої сторони. Прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі вибачився перед Лівією за шкоду, завдану Італією в колоніальну епоху, і підписав інвестиційну угоду на п'ять мільярдів доларів як компенсацію. У вересні 2008 року державний секретар США Кондоліза Райс здійснила історичний візит до Лівії (перший візит високого рівня з 1953 року), під час якого вона відзначила, що відносини між США та Лівією вступили в «нову фазу». У лютому 2009 р. на зустрічі лідерів в Ефіопії М. Каддафі було обрано головою Африканського Союзу.

А в червні 2009 р. М. Каддафі здійснив свій перший державний візит до Італії, колишнього колоніального правителя Лівії, а нині її основного торговельного партнера. У січні 2010 року Росія погодилася продати Лівії зброю на суму 1,8 мільярда доларів (винищувачі, танки та системи ППО). У жовтні 2010 року Європейський Союз і Лівія підписали угоду, спрямовану на уповільнення нелегальної міграції. Як бачимо, на даному етапі відбувається поживлення зовнішньоекономічних зв'язків [66].

Правління Каддафі тривало до 2011 року і було повалено Арабською весною, групою протестів, які зрештою призвели до зміни режиму в таких країнах, як Туніс, Єгипет і Лівія. Однак не всі рухи можна вважати успішними. Справді, для багатьох країн, які постраждали від повстань «арабської весни», цей період ознаменувався посиленням нестабільності та пригнічення [15; 120; 121; 94; 100]. Особливо це стосується Лівії. Після повалення М. Каддафі Лівія все ще перебуває у стані громадянської війни, а окремими регіонами країни фактично керують два протиборчі уряди. Цивільне населення Лівії сильно постраждало в роки політичних потрясінь, насильство на вулицях і обмежений доступ до їжі, ресурсів і медичних послуг. Це частково сприяло триваючій глобальній кризі біженців, через яку тисячі людей покинули Лівію, часто човнами через Середземне море, сподіваючись на нові можливості в Європі. Таким чином, падіння М. Каддафі завершило правління однієї з

найрозумніших і найрізніших постатей новітньої історії – «скаженого пса», спонсора міжнародного тероризму, який приєднався до війни з терором адміністрації Джорджа Буша; нанарабіст і самозваний революціонер-філософ, який, зрештою, був ще одним жорстоким диктатором, що тримався за владу [34].

За часів правління М. Каддафі внутрішньополітичні реформи проводилися в недостатньому обсязі. Каддафі продовжував одноосібне правління на вершині системи, яка прагнула делегувати владу «народним комітетам», які він відстоював у своїй Зеленій книзі. Він стверджував, що

залишив владу в 1977 році, і сказав, що Лівія стала "самоврядуванням народу".

Насправді його сили безпеки швидко придушували будь-який натяк на інакомислення. Це призвело до того, що лівійці, натхненні недалекою «арабською весною», повстали проти режиму і жорстоко його вбили, транслуючи це та широко розповсюджене відео.

Майже чотири десятиліття революційної історії в Лівії слід розглядати не як один монолітний період, а як кілька етапів політичного та економічного розвитку. Загалом необхідно виділити три окремі політичні періоди (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Етапи політичного та економічного розвитку Лівії під час правління М. Каддафі

Джерело: складено автором на основі [24].

На першому етапі, який тривав з 1969 по 1970 роки, шукали нову політичну та організаційну модель, щоб подолати недоліки попередньої

монархії. На другому етапі, який тривав з 1971 по 1975 рік, Арабський соціалістичний союз був створений як єдина політична партія на основі конституційної моделі Насера. На завершальному етапі, наприкінці 1975 року,

модель Насера була замінена офіційно схваленою вертикально організованою системою «прямої демократії», заснованою на виборних виконавчих народних

комітетах, відповідальних перед законодавчими Народними зборами на національному, регіональному та місцевому рівнях. На цьому останньому етапі модель Насера була залишена через такі проблеми, як паралельна

бюрократія у формі Арабського соціалістичного союзу. Ця третя система, яка

діє майже три десятиліття, базується на резолюціях, прийнятих «масами», або

«джамахір» арабською. Так, в Лівії держава називається «Джамахірія», або

«держава мас», хоча слід зазначити, що з англійської це слово часто

перекладається як «республіка». Сама Джамахірія пройшла різні етапи, але без

суттєвих змін у своєму центральному механізмі управління, який позначений

контролем М. Каддафі над системою через «революційне керівництво».

Нижче подано опис значущих подій з точки зору політичних та економічних перетворень за час правління Каддафі. У 1975 році Частина I

Зеленої книги була висунута як ідеологічна основа нової політичної системи,

яка була встановлена в 1976 році. 2 березня 1977 року було видано

Прокламацію правління мас, яка діяла як писана конституція. У 1977 р. вірні

послідовники М. Каддафі створили Революційні комітети, які діють і досі.

Початковим завданням комітетів було встановлення політичної системи, але

члени дедалі більше контролювали систему та ліквідовували політичну

опозицію, фактично розпускаючи її. У 1979 р. М. Каддафі проголосив себе

«вождем революції». Структурно це призначення зробило його політичною та

ідеологічною фігурою, що діє поза системою Народного конгресу/комітету,

впливаючи на неї через революційні комітети, які він очолює. У 1987 році,

після військових втрат у Чаді, міжнародної фінансової кризи 1986 року та

загального стану внутрішніх справ, було розпочато політичні та економічні

реформи. Ці реформи включали обмеження повноважень революційних

комітетів, зняття обмежень на пересування та відновлення приватних підприємств, націоналізованих у 1979 році. На початку 1990-х років політичні реформи були скасовані або припинені у відповідь на зростання насильства ісламістів проти світського уряду Джамахірії, а також проти введення санкцій ООН у відповідь на причетність Лівії до вибуху в Локербі в 1992 р. [2493].

Реформи були обережно відновлені лише в 1999 році після того, як держава придушила войовничі ісламістські укрупнення і де-факто скасувала санкції ООН. Відносини Лівії із Заходом явно покращилися після серії дипломатичних зусиль, видимі результати яких включають:

- офіційне скасування санкцій ООН у вересні 2003 р.
- Співпраця Лівії зі Сполученими Штатами в їх «війні з тероризмом»
- офіційна відмова від зброї масового знищення в грудні 2003 року.

Ці події також спонукали до внутрішніх економічних реформ. У період 1975-2005 рр. відбувся помітний поштовх у політичних реформах, хоча вони все ще залишаються другорядними щодо економічних. Однак у грудні 2008 року Лівія оголосила, що незабаром буде розроблена перша конституція країни з 1969 року. У 2007 році домінували занепокоєння щодо шести іноземних медичних працівників, засуджених за змову з метою навмисного зараження 426 лівійських дітей ВІЛ у 1998 році. Міжнародна спільнота та медичні органи заперечували ці переконання та стверджували, що ВІЛ-інфекції були спричинені наявними поганими умовами гігієни. У 2004 році лікарів засудили до смертної кари. У 2006 році їх знову засудили до смертної кари після апеляції та повторного розгляду. 15 липня 2007 року родичі ВІЛ-інфікованих дітей офіційно відмовилися від своїх вимог щодо страти п'яти болгарських медсестер і палестинського лікаря [110]. У позасудовому порядку було досягнуто фінансову угоду, згідно з якою родичі кожної дитини отримають \$1 млн компенсації. 17 липня 2007 року смертні вироки були замінені на довічне ув'язнення. Медики були переведені до Болгарії та помилувані президентом Георгі Парвановим 24 липня 2007 року. У жовтні Болгарія вирішила погасити борг перед Лівією комуністичної епохи та внести

гроші до міжнародного фонду для підтримки дітей, інфікованих у Бенгазі. Лівія була зацікавлена у мирному вирішенні справи в Європі, зокрема з торговельних причин. У липні 2007 року Сесілія Саркозі двічі відвідала Лівію і зіграла важливу роль у звільненні лікарів. У Франції її звинуватили в обході повноважень міністра закордонних справ Кушнера. Однак, роблячи це, він сприяв розвитку французько-лівійських економічних зв'язків. 4 вересня 2008 р. Державний секретар США Кондоліза Райс зустрілася з М. Каддафі під час свого історичного візиту до Лівії. Відносини між двома країнами почали розвиватися, коли Лівія відмовилася від своїх заборонених програм виробництва зброї в 2003 році, і позови про компенсацію були врегульовані протягом наступних років. У грудні 2008 року перший за 36 років посол США в Триполі прибув до Лівії.

Загалом варто відзначити, що з моменту здобуття Лівією незалежності в 1951 році проблем з державністю не було. Держава має необмежену монополію на застосування сили, яку оскаржили ісламістські групи лише в 1990-х роках. Усі громадяни мають однакові офіційно визначені громадянські права, а національна держава широко визнається легітимною. Визначення та вимоги до громадянства не мають політичного значення. Слід зазначити, що бербери, які становлять значну меншість, висловили застереження щодо домінуючого арабського акценту в мові та племінній лінії та дискримінації берберської мови. Однак у серпні 2007 року берберським активістам вперше дозволили провести конгрес у Триполі. Прем'єр-міністр аль-Багдаді аль-Махмуді та М. Каддафі відвідали берберські регіони та започаткували там економічні проекти. У листопаді 2008 року шість людей були вбиті в Куфрі на південному сході Лівії під час перестрілки між племенем тубу та племенем завія. Офіційні особи заявили, що «незначний інцидент» був перебільшений повідомленнями з-за кордону. Насправді неарабське плем'я тубу бореться з тією ж дискримінацією, від якої страждають бербери.

У звіті про рівень політичних трансформацій у Лівії в 2010 році [24] зазначено, що політичний процес у Лівії є секуляризованим, хоча держава та

офіційна державна релігія (іслам) іноді збігаються. Уряд легітимізований ісламом у тому сенсі, що народні збори вважаються реалізацією ісламського принципу консультації, як це передбачено Кораном (сура 42, аят 38) [8].

Жодного втручання в релігійні догми. Загальнонаціональна адміністративна система має надзвичайно бюрократичні тенденції та залучена до юрисдикційних суперечок. Однак Лівія страждає від широко поширеної корупції та низького рівня технічних навичок. Запровадження регіонального адміністративного рівня Шаабіят до 2010 року не підвищило ефективність управління. Громадська безпека та верховенство права значною мірою гарантовані.

Кожні чотири роки члени Місцевих Народних Конгресів обирають як своє керівництво, так і секретарів Народних комітетів шляхом аккламації, іноді після тривалих дебатів і критичного голосування. Керівництво Місцевого Народного Конгресу представляє кожну місцевість на наступному рівні Народного Конгресу та має імперативний мандат. Члени Національного загального народного конгресу обирають членів Національного загального народного комітету (Кабінету) шляхом аккламації на своїх щорічних зборах.

Найважливішою зустріччю була 30-та річниця заснування Лівійської Джамахірії та щорічне засідання Всезагального народного конгресу в березні 2007 року. Рік по тому Аль-Каддафі використав цю щорічну конференцію, щоб сказати, що настав час для його тривалої ізоляції країна відкритися

світові і що одного дня Лівія не буде потрібна як лідер. Крім того, він заявив, що всі громадяни мають право користуватися нафтовими коштами. Хоча точилися дискусії щодо того, хто балотуватиметься на керівні посади, право на обрання мали лише ті, кого схвалило революційне керівництво. Державне управління є ефективним, доки воно діє в контексті директив революційного керівництва. Революційне керівництво має абсолютне право вето, незважаючи на встановлену конституцією народну демократію та нібито правління народу [24].

Що стосується виборів, то в Лівії була подвійна структура управління.

«Революційний сектор», який включав лідера революції Каддафі, революційні комітети та решту членів Ради революційного командування, яка складалася з 12 осіб і була створена в 1969 році. Революційне керівництво, створене в 1969 році, не є обраним і його членів не можна виключити, тому що вони при владі через участь у революції. Революційний сектор диктував повноваження приймати рішення другому сектору, «сектору Джамахірії». Будучи законодавчою гілкою влади, цей сектор включав місцеві народні збори в кожному з 1500 міських округів, 32 регіональні народні збори Шаабіяят і Національний загальний народний конгрес. Ці законодавчі органи представлені відповідними виконавчими органами (Місцеві народні комітети, Народні комітети Шаабіяту та Національний загальний народний комітет/Кабінет) [24].

Що стосується діяльності політичних партій, то вона була заборонена Законом про заборону партійної політики № 71 від 1972 р. [58]. Відповідно до Закону про асоціації 1971 р. дозволено створення неурядових організацій. Однак, оскільки вони повинні відповідати цілям революції, кількість таких організацій у Лівії була невеликою порівняно з сусідніми країнами. Профспілок як таких не існувало. Проте численні торговельні асоціації були інтегровані в державну структуру як третя опора разом із правими об'єднання народних конгресів і комітетів, хоча слід зазначити, що вони не мали права на страйк. Професійні асоціації посилали делегатів на Загальний народний конгрес, де вони мали представницький мандат.

Згідно зі звітом МВФ про Лівію за 2010 рік, вплив світової фінансової кризи на Лівію обмежився зменшенням доходів від нафти. Це було пов'язано з недостатнім впливом вітчизняних банків на світову фінансову систему, обмеженими торговими зв'язками за межами нафтового сектору та великими валютними резервами, що зберігаються в надійних активах. Лівійське інвестиційне управління (LIA) пройшло через світову фінансову кризу відносно неущкодженим. Нафтовий сектор продовжував отримувати вигоди від прямих іноземних інвестицій.

Окрім обмеження політичної діяльності прихильників демократії, з початку 1980-х рр. М. Каддафі також розправлявся з ісламськими фундаменталістами. Беручи приклад з досвіду Алжиру та Єгипту, М. Каддафі насторожено ставився до прихильників політизованої мечеті, яка, на його думку, могла б стати потенційним центром згуртування противників режиму.

Зростаючий розкол між реформістським і консервативним блоками у правлячій еліті став дедалі помітнішим у 2010 році. Боротьба за владу між цими двома фракціями була результатом старіння лідера М. Каддафі та бажання кожної фракції продемонструвати свою відносну силу перед його відходом з політичної сцени. І почалися ці розбіжності з самої родини Каддафі.

Передбачається, що троє з семи синів М. Каддафі мали політичні амбіції. Саїр аль-Іслам М. Каддафі вважався сином «реформіста». Незважаючи на те, що останніми роками він відігравав активну громадську роль у відкритті Лівії для західних урядів та іноземних інвесторів, його спроби реформувати внутрішні політичні структури лівійського суспільства зустріли значний опір і здебільшого провалилися. Одна з його спроб провести реформу, яка дала б Лівії її першу конституцію та парламент, провалилася через опозицію консерваторів у 2008 році [101].

Брат Саїра аль-Іслама, Мутасім, вважався консерватором, який мав тісні зв'язки зі збройними силами, і виступав проти ліберальних реформ, запропонованих його більш публічним братом. Наймолодший із трьох братів, Хаміс, командував впливовою армійською бригадою та намагався збалансувати підтримку кожного зі своїх братів по черзі, хоча багато хто вважав, що він був ближчим до консервативної фракції та мав власні політичні амбіції. У 2010 році фракція консерваторів заарештувала 19 журналістів і керівників ЗМІ, пов'язаних з фірмою, що належить реформісту Саїру аль-Ісламу. Консерватори стверджували, що засоби масової інформації підбурюють і дискредитують уряд та його лідера. М. Каддафі не побачив цього і став на бік свого сина-реформіста, наказавши звільнити затриманих журналістів. Крім того, зростання реформістської програми спостерігалося в

березні 2010 року, коли лівійський уряд звільнив понад 200 ув'язнених ісламістів у рамках своїх зусиль із «реабілітації» груп бойовиків у суспільстві. Цю ініціативу очолив Сейф аль-Іслам Каддафі, чий Фонд М. Каддафі активно намагався залучити ісламістів до політичного процесу. За останні роки програма реабілітації призвела до звільнення понад 700 ісламістів з лівійських в'язниць (за повідомленнями, 400 все ще залишалися під вартою) [101].

Таким чином, хоча конституція передбачала цивільне правління, на практиці Каддафі співпрацював з Революційним комітетом і Організацією товаришів, щоб домінувати практично в усіх аспектах лівійської політики та суспільства. Усі опозиційні політичні партії були заборонені, а політична партія Каддафі «Арабський соціальний союз» була єдиною легальною політичною організацією в країні. Верховенство права в Лівії було слабким, оскільки громадяни не мали права на справедливий суд, а порушення прав людини урядом продовжували залишатися безкарними. Незважаючи на останні спроби політичної лібералізації, режим Каддафі продовжував обмежувати політичну діяльність і цензурувати голоси, які критикували уряд. Кожен, хто закликав до створення групи, організації чи об'єднання, заборонених законом, міг бути страчений.

Незважаючи на значні покращення верховенства права з 1980-х років, у 2010 році Лівія все ще демонструвала значні недоліки в цій сфері, про що свідчать випадки ув'язнення без суду, тортур і недостатнього розподілу влади.

Хоча певною мірою було запроваджено поділ влади на законодавчу та виконавчу, судова влада не стала незалежною, оскільки залишалася під «революційним контролем». Однак це стосувалося лише судових процесів з політичних питань; звичайні кримінальні провадження, такі як вбивства, пограбування, крадіжки чи порушення правил дорожнього руху, а також провадження, пов'язані з положеннями про персонал, не підлягали політичному впливу. Останнім прикладом того, як можна політично впливати на судову систему, стала справа п'яти болгарських медсестер і палестинського лікаря, засуджених до смертної кари в Лівії. Їх звільнили з політичних

міркувань і болгарського фінансування [110].

Революційний лідер (Каддафі) не мав прямої законодавчої ролі та не підписував указів. Проте революційне керівництво могло втручатися в законодавчу, виконавчу та судову арену. Коли певні процедури та правила були активовані, відповідний орган влади вживав відповідних заходів або видавав відповідні тексти, такі як закони чи укази. Революційне керівництво не мало формального контролю, його діяльність керувалася прагненням утримати владу. Корупція залишалася серйозною проблемою, яку, хоча й засуджували на найвищому рівні, певною мірою терпіли, оскільки найбільш корумповані люди – члени ревкомівського руху – були найбільшими прихильниками режиму. Таким чином, хоча антикорупційні закони були введені, вони не виконувалися.

Громадянські свободи поважалися лише теоретично. Фактично судова влада контролювалася державою, а право на справедливий публічний суд не гарантувалося. Громадяни також не мали права будь-якого внеску в процеси прийняття рішень урядом. Була обмежена свобода віросповідання, спілок, зібрань, преси та слова. Незалежні правозахисні організації були заборонені, і Лівія продовжувала мати низький рівень прав людини, незважаючи на публікацію Великої зеленої хартії прав людини 12 червня 1988 року [123]. На практиці декларація не запобігала численним і серйозним порушенням, включаючи порані умови ув'язнення, свавільні арешти та затримання, ув'язнених без зв'язку з зовнішнім світом і політичних в'язнів, яких роками утримували без пред'явлення звинувачення чи суду. Щодо громадянських прав жінок, держава не зробила достатньо для захисту жінок і дівчат від насильства, включаючи зґвалтування та жорстоке поводження з боку подружжя, яке було досить поширеним. Етнічні меншини потерпали від дискримінації, а держава обмежувала трудові права іноземних робітників [24].

Після двох десятиліть всеосяжного державного соціалізму («Народного соціалізму») Лівія розпочала серію обережних змін, які надали приватній економіці більшого політичного статусу, ліквідували монополії, дозволили

іноземним інвестиціям у Лівії та реформували її економічну систему. Дійсно, усі ці зміни відбулися протягом останніх семи чи восьми років правління Каддафі, головним чином в результаті економічних наслідків санкцій ООН.

Реалізація реформ насправді значною мірою залежала від того, наскільки М. Каддафі підтримував зміст реформи. Водночас визнання вільного ринку постійно зростало. Цифр розподілу доходів не існувало. Хоча лівійське суспільство традиційно тяжіло до егалітаризму, була безпомилкова тенденція до розширення нижчих рівнів доходу та розвитку невеликої групи спекулянтів, які використовували процес економічної трансформації. З метою розвитку створеного в 2007 році фондового ринку Лівія планувала продати акції державних компаній, а державний Фонд економічного і соціального розвитку мав намір запропонувати іноземним інвесторам 15% 10 різних компаній [24].

Згідно зі звітом МВФ про Лівію за 2010 рік, [127] макроекономічне середовище країни визнано надійним, що підтримується великими фіскальними та зовнішніми позиціями та постійними зусиллями з модернізації та диверсифікації економіки. Місія високо оцінила зусилля влади щодо посилення ролі приватного сектору в економіці, в тому числі шляхом ухвалення ряду важливих законів, які ґрунтуються на ініціативах, започаткованих протягом останніх кількох років щодо модернізації економіки. Ці досягнення сприяли сприятливим суверенним рейтингам, присвоєним країні у 2008-2009 роках міжнародними рейтинговими агентствами.

На рис. 2.2. побудуйте діаграму динаміки індексу економічної свободи Heritage Foundation, який вимірював вплив свободи та вільних ринків у всьому світі на сприяння економічним можливостям, розширення можливостей особистості та процвітання.

Загалом висновок Heritage Foundation свідчить про надмірно низький рівень економічної свободи, який класифікується як «репресивний» [73]. При цьому до 2009 року спостерігалось зростання в результаті проведених реформ

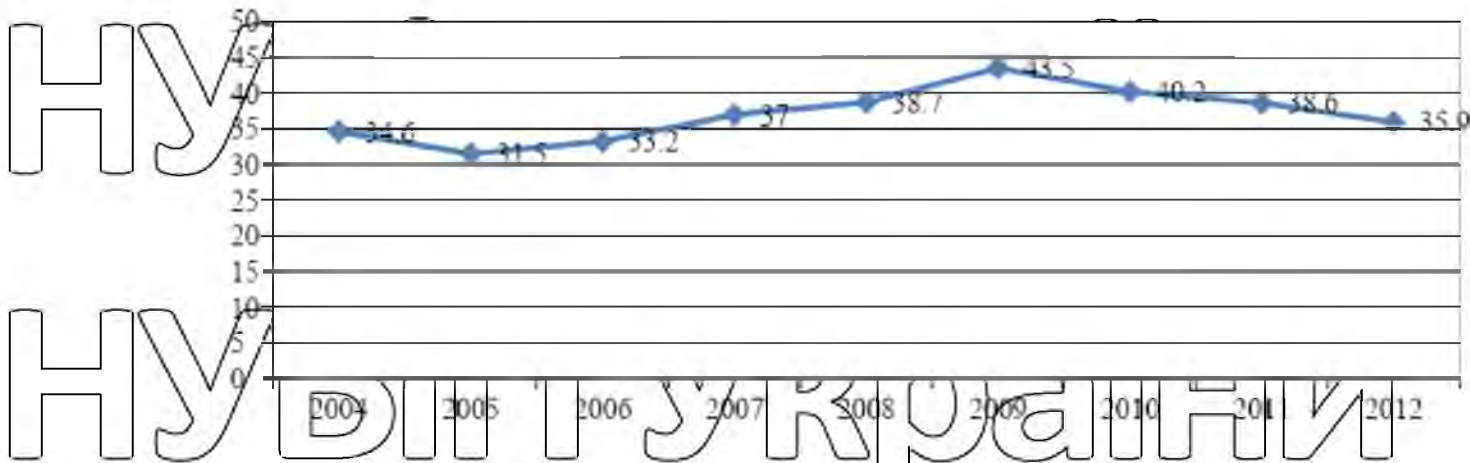

Рис. 2.2. Динаміка Індексу економічної свободи фонду Heritage

Джерело: складено автором на основі [73]

Невуглеводне зростання було стабільним на тлі високого внутрішнього попиту. Незважаючи на значне скорочення бюджету в 2009 році,

реальний ВВП без вуглеводнів зріс, головним чином за рахунок інвестицій у

будівництво та послуги (Рисунок 2.3). Тим часом видобуток вуглеводнів

суттєво впав через квоти ОПЕК, які скоротили загальний реальний ВВП приблизно на 1,6 відсотка. Після різкого скорочення в 2009 році профіцит

бюджету збільшився в 2010 році, в основному завдяки прогнозованому

відновленню доходів від нафти. І доходи від експорту відновилися відповідно

до відновлення виробництва сирої нафти та цін. Імпорт, хоч і зростає завдяки

сильному внутрішньому попиту, був більш стабільним і залишався приблизно на третину нижчим за експорт. Чисті іноземні активи Центрального банку Лівії

(CBL) і LIA, відповідно, продовжували збільшуватися і досягли приблизного

рівня в 150 мільярдів доларів США на кінець 2010 року (що еквівалентно

майже 160 відсоткам ВВП).

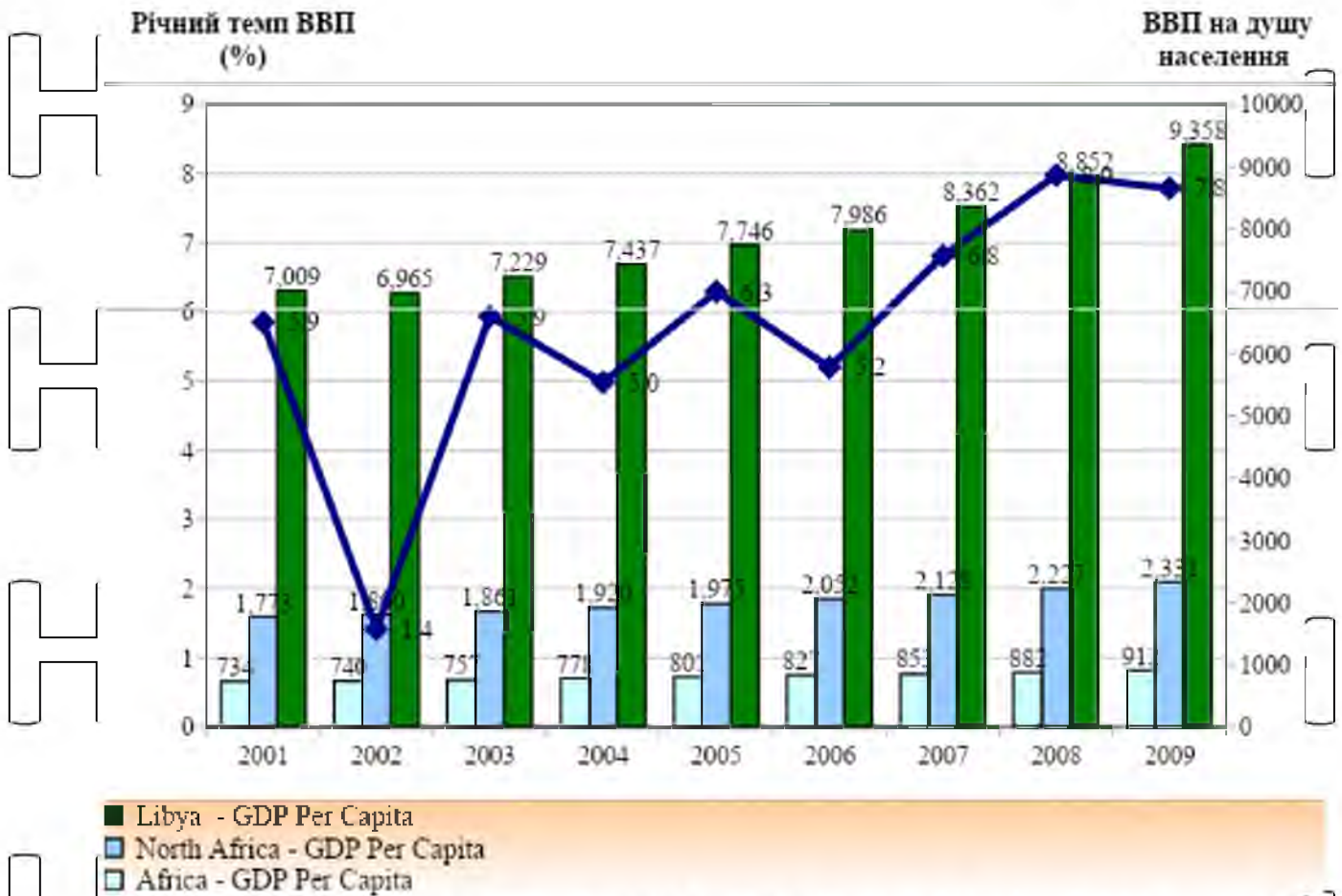

Рис. 2.3. Динаміка ВВП Лівії за 2001-2009 роки (у цінах 2000 року)
Джерело: [72].

Економічне зростання країни відбувається за рахунок державних інвестицій і витрат, а також імпорту, і воно далеко не диверсифіковане або незалежне від енергетичного сектора. Зростання реального ВВП з 1992 року слідувало за цінами на нафту та доходами від експорту. Залежність від нафтогазового сектора зростала.

Між 2000 і 2010 роками видобуток нафти в Лівії становив у середньому близько 1,6 мільйона барелів на день (мб/д), а експорт становив у середньому 1,47 млн б/д (табл. 2.1). У 2008 році видобуток нафти зріс до 1,78 мільйона барелів на день, оскільки Лівія намагалася скористатися вищими міжнародними цінами на нафту, але через рік виробництво впало до історичного рівня, оскільки ціни на нафту впали в другій половині 2008 року і залишилися відносно незначними.

Таблиця 2.1

Лівія: основні економічні показники, 2000-2012 рр.

Показники	Середній рівень за 2000-2010 роки	2011	2012
Реальний ВВП (зміна у відсотках)	4,5	-62,1	104,5
Реальний ВВП без нафти (зміна у відсотках)	6,3	-52,5	43,7
Видобуток нафти (млр)	1,6	0,48	1,45
Інфляція (зміна у відсотках)	2,5	15,9	6,1
Фіскальний баланс (у відсотках ВВП)	13,5	-18,7	20,8
Баланс поточного рахунку (у відсотках ВВП)	24,5	9,1	35,9
Експорт (млрд. доларів США)	31,8	19,1	62,7
Імпорт (млрд. доларів США)	15,9	15,6	32,2
Міжнародний резерви (млрд. дол. США)	41,8	11,6	124,3
Загальні іноземні активи (млрд. дол. США)	-	171,5	176,9

Джерело: [55]

Протягом більшої частини 2009 року реальний ВВП зростав із середньорічними темпами 4,5 відсотка, що трохи нижче середнього темпу зростання в країнах-експортерах нафти на Близькому Сході та в Північній Африці (БВСА). Реальний ненафтовий ВВП зростав більш вражаючими темпами – 6,3 відсотка на рік, але він також був майже на цілий відсотковий пункт нижче, ніж у інших країнах-експортерах нафти в Центральній і Східній Європі. Інфляція була помірною протягом 2000-2010 років, у середньому нижче 3 відсотків на рік. У 2008 році інфляція різко зросла, оскільки міжнародні ціни на продовольство – Лівія імпортує близько 75 відсотків своїх потреб у продовольстві – значно зросли. Але коли ціни на продовольство впали, інфляція повернулася до базового рівня в 2009 році. Оскільки

міжнародні ціни на нафту стабільно зростали протягом десяти років і різко зросли в 2007 і першій половині 2008 року, експортні доходи Лівії більш ніж подвоїлися, і країна мала великий зовнішній поточний рахунок. надлишок протягом 2000-10 рр. Міжнародні резерви в Центральному банку Лівії (CBL) досягли 101 мільярда доларів на кінець 2010 року, з додатковими 70 мільярдами доларів іноземних активів, переданими Libyan Investment Authority, фонду державного капіталу [55].

Таким чином, стандартні макроекономічні показники свідчать про те, що лівійська економіка в роки М. Каддафі працювала досить добре, нарівні з іншими країнами-експортерами нафти Близького Сходу. Однак ця загалом позитивна картина приховує низку глибоких структурних проблем. По-перше, приватний сектор стагнував під майже повним контролем держави над економікою. Уряд М. Каддафі продемонстрував явну незацікавленість у розвитку приватного сектора та запровадив низку правил, які гальмували його розвиток. Це включало обтяжливе підприємництво та трудове законодавство, які стримували розвиток приватного бізнесу.

Диктатор М. Каддафі не тільки захопив всю політичну владу; він також претендував на повний суверенітет над думкою. У процесі свого правління він знищив усі інтелектуальні та культурні досягнення Лівії в 1950-1960-х роках. Це була епоха, коли країна прагнула розвинути сучасне громадянське суспільство, бачення, яке також приваблювало безпосередніх сусідів Лівії. У той час як Єгипет, Туніс, Марокко та Алжир заклали основу для систем середньої та університетської освіти, що призвело до розквіту інтелектуального та культурного життя, освітня система Лівії занепала, а культура була придушена. Причина полягала в тому, що Каддафі, одержимий своїми теоріями революції, за допомогою яких він планував радикально змінити думку, політику та суспільство в Лівії, оголосив війну всьому і всьому, що не узгоджувалося з ідеями, викладеними в його Зеленій книзі. Таким чином, у 1970-х роках почався від'їзд найкращих умів країни, а М. Каддафі залучав більш податливі душі серед культурної еліти та академіків і дозволяв

їм прославляти великі думки та геніальні ідеї, викладені в його книзі. Зелена книга повинна була служити ідеологічною Біблією Лівії, формувати світогляд її громадян і забезпечувати основу для всіх знань і наукових починань [112].

Каддафі не тільки заблокував розвиток громадянського суспільства в Лівії, але й вигнав з країни провідних інтелектуалів, митців, науковців і політиків. Митці та мислителі, які не бажали підкорятися переважаючим силам, також стали жертвами цього інтелектуального занепаду. Хтось змирився з мовчанням у внутрішньому засланні, а хтось покинув країну.

Можна сказати, що злочин революційного вождя проти культурного життя своєї країни не менш серйозний, ніж його злочини проти суспільства або його політичні та економічні гриби.

Протягом багатьох років багато організацій, таких як Amnesty International, Human Rights Watch і Державний департамент США, заявляли та доводили порушення прав людини режимом Каддафі. Серед них: тортури, зґвалтування, зникнення, несправедливі судові процеси тощо. Human Rights Watch у 2005 році заявляла, що Лівія покращує проблему недотримання прав людини, але такі проблеми, як свобода слова, залишаються [27, с. 256]. У звіті

Human Rights Watch про стан прав людини в Лівії на той час зазначено, що громадянські та політичні права були серйозно порушені режимом [47]. Народ не мав права створити політичну партію, яка була б проти політичної системи Каддафі. Незважаючи на те, що лівійське законодавство встановлювало суворе

покарання для винних у тортурах людей, самі тортури широко застосовувалися лівійським урядом у в'язницях і на допитах [47]. Проте Лівія почала покращувати права людини. Наприклад, у 2003 році уряд пообіцяв лівійцям, які залишили країну через політичні переслідування, повернутися без будь-якої помсти проти них [47]. У 2004 р. Генеральний народний комітет громадської безпеки та правосуддя було розділено на два окремих органи, які

мали право здійснювати правосуддя більш справедливо [47]. Були вжиті й інші дії: у 2004 році Amnesty International було дозволено провести міжнародну інспекцію в Лівії; у 2005 р. скасовано Народний суд та його прокуратуру; того

ж року було звільнено п'ятьох багаторічних політв'язнів [47]. Незважаючи на всі покращення, зроблені лівійським урядом, жорстока революція, що спалахнула в лютому 2011 року, призвела до смерті полковника М. Каддафі в жовтні 2011 року.

Водночас слід зазначити, що замах на М.Каддафі не були поодинокими. У жовтні 1993 року частини лівійської армії зробили невдалу спробу вбити Каддафі. У липні 1996 р. після футбольного матчу відбулися криваві заворушення на знак протесту проти М. Каддафі [96]. У той час набирала популярності Фатхі Еліахмі – відомий дисидент, який з 2002 року перебуває у в'язниці за заклики до посилення демократизації Лівії [96]. Сайт, який активно домагався повалення режиму, був створений у 2006 році та містив 343 жертви замахів і політичних вбивств. Лівійська ліга прав людини (LLHR), що базується в Женеві, звернулася до М. Каддафі з проханням розпочати незалежне розслідування лютневих заворушень 2006 р. у Бенгазі, під час яких загинуло близько 30 лівійців та іноземців [96].

Преса за режиму Каддафі залишалася під жорстким контролем, незважаючи на постійні спроби режиму потурати Заходу, представляючи Лівію як іншу націю. Законодавство Лівії забезпечувало свободу слова і преси в рамках «принципів революції». Уряд суворо контролював ці свободи, особливо критику влади. Закони про пресу є драконівськими, а супротивникам режиму загрожує таке суворе покарання, як смерть, за перешкоджання уряду.

Усі несанкціоновані політичні дії були незаконними, тому багато форм самовираження також були незаконними. Іноземні видання піддавалися цензурі, а часом і забороні. Будь-яка критика полковника М. Каддафі могла призвести до ув'язнення. Виклик режиму будь-яким значущим способом не був частиною публічного дискурсу в Лівії. Існувала розгалужена мережа таємної поліції та інформаторів, щоб переконатися, що критики уряду були відомі режиму. Більшість критиків влади – політичні активісти лівійського походження, які проживали за межами країни. Ці критики публікували в Інтернеті інформацію про порушення прав людини та інші внутрішні події.

Але уряд добре знав про цю діяльність, і експатріанти, які обіймали державні позиції з критикою режиму, могли бути ув'язнені, як тільки вони поїдуть до Лівії. Кібердисидент Абдель Разек аль-Мансурі, заарештований у січні 2005 року за публікацію критичних статей на лондонському веб-сайті, був звільнений у березні 2006 року. Однак про іншого кібердисидента, Ідріса Мохаммеда Буфасада, не повідомлялося з дистопада, коли він мав бути присутнім на зустрічі з Агентством внутрішньої безпеки. Насправді лівійський уряд навіть чинив тиск на уряди інших країн, особливо сусідніх, щоб вони розправилися з критиками режиму. Наприклад, у жовтні 2006 року

дипломатична місія Лівії в Алжирі подала скаргу на незалежну газету Ech-Chouqouk після того, як газета запропонувала Каддафі домовитися з племенами туарегів про створення незалежної держави. Менш ніж через місяць алжирські суди призупинили газету на два місяці, зобов'язали її виплатити 500 000 динарів (7150 доларів) безпосередньо Каддафі та засудили редактора газети Алі Фаділа та колумніста Наїлу Беррахала до шести місяців ув'язнення. Єдиною людиною, якій дозволено різко критикувати відсутність демократії, був син М. Каддафі Сейф аль-Іслам, який у серпні визнав, що в Лівії «немає преси» і «немає демократії», і визнав, що цей факт відомий усім.

Значна частина місцевої преси Лівії вмирала, а проурядові партійні газети щоденно публікували вихваляння тоталітарного режиму. Телебачення та радіо контролювалися державою, а такі популярні панарабські супутникові телевізійні станції, як «Аль-Джазіра» та «Аль-Арабія», не мали місцевих кореспондентів, які б висвітлювали Лівію. Тоді Інтернетом користувалися лише 3% населення, і доступ ретельно контролювався. Мало хто мав доступ до новин та інформації з-за меж країни, але все більше і більше людей зверталися до Інтернету за інформацією, і влада відреагувала, придушуючи інакомислення в Інтернеті. Повідомлялося, що уряд запровадив архітектуру

блокування веб-проксі на певних веб-сайтах, серйозно обмеживши можливість журналістів газет отримати доступ до документів з-за меж Лівії [37].

Отже, за правління М. Каддафі уряд повністю контролював державні та напівавтономні ЗМІ. Будь-які статті з критикою поточної політики свідомо розміщувалися самим революційним керівництвом, часто як засіб ініціювання реформ. У випадках порушення цих «табу» приватна преса, наприклад Tripoli Post, піддавалася цензурі. Тому порушення табу було дуже незвичайним, і лівійські журналісти практикували характерну самоцензуру. Якщо табу і порушувалося, то здебільшого з благословення держави. Наприклад, у 1980-х роках М. Каддафі опублікував статтю з критикою армії (під назвою «Аль-Джаіш – Хашиш ва Тайш», або «Армія: гашиш і недбалість») у поєднанні зі своєю метою реструктуризації армії. У квітні 2007 року, вперше з 1969 року, лівійські журналісти, письменники та викладачі університетів закликали до свободи преси. У серпні 2007 року було засновано дві нові «приватні» щоденні газети Oea та Cyrene. Разом із лівійським телеканалом Al-Libiyah, також новим, вони входять до медіагрупи Al-Ghad, що належить Саїфу аль-Ісламу аль-Каддафі, який неодноразово наголошував на необхідності незалежної преси [24].

3 січня 2009 року хакери лівійської розвідки зламали шість веб-сайтів лівійської опозиції. Лівійським вигнанцям, які пишуть для лівійських опозиційних веб-сайтів, погрожували допитом у поліції та ув'язненням [24].

У лютому 2011 року, після революції у сусідніх Єгипті та Тунісі, протести проти правління М. Каддафі знову почалися серйозно. Вони переросли в повстання, яке охопило всю країну, коли антикаддафіївські сили встановили уряд у Бенгазі. Це призвело до громадянської війни в Лівії 2011 року, яка включала військове втручання коаліції на чолі з НАТО для виконання резолюції Ради Безпеки, яка закликала до забороненої для польотів зони та захисту цивільного населення в Лівії. [96]

У липні Міжнародна контактна група з Лівії офіційно визнала основну опозиційну групу, Національну перехідну раду (NTC), легітимним урядом Лівії. У серпні 2011 р. полковник М. Каддафі переховується після штурму повстанцями його фортеці в Трінелі. Протягом серпня-вересня 2011 року

Африканський Союз приєднався до 60 країн, які визнали ПНС новою владою в Лівії. 20 жовтня 2011 р. полковник М. Каддафі був схоплений і вбитий, коли повстанці захопили його рідне місто Сірт. Через три дні ПНС оголошує Лівію офіційно «звільненою» та оголошує про плани провести вибори протягом восьми місяців. У листопаді 2011 р. Сейф аль-Іслам, син-утікач колишнього лівійського лідера М. Каддафі, був схоплений і став останнім ключовим членом родини Каддафі, якого було схоплено або вбито [66].

У січні-березні 2012 року між колишніми повстанськими силами в Бенгазі спалахнули сутички, що викликало невдоволення ПНС. Офіційні особи ПНС, що базуються в Бенгазі, проводять кампанію за відновлення автономії регіону, що ще більше посилює напруженість у відносинах з ПНС у Триполі. У серпні 2012 року перехідний уряд передав владу Загальному національному конгресу, обраному в липні. У вересні 2012 року посол США та ще троє американців були вбиті, коли ісламістські бойовики, в тому числі Ансар аш-Шаріа, штурмували консульство в Бенгазі. У серпні 2013 року міліція Охорони нафтових об'єктів почала блокувати термінали з експорту нафти. У лютому 2014 року спалахнули протести у відповідь на відмову Загального національного конгресу розпуститися після завершення його повноважень. У квітні 2014 року міліція з охорони нафтових об'єктів скасувала закриття двох нафтових терміналів. У травні 2014 року генерал-відступник Лівійської національної армії Халіфа Хафтар розпочав військовий наступ, включаючи авіаудари по воєнних ісламістських групах у Бенгазі; спроби захопити будівлю парламенту, звинувативши прем'єр-міністра Ахмеда Майтега в утриманні в полоні ісламістських груп. У червні 2014 року прем'єр-міністр Майтег пішов у відставку після того, як Верховний суд визнав його призначення незаконним. Новий парламент обрано на виборах, затьмарених низькою явкою на тлі проблем безпеки та бойкотів. Ісламісти зазнають важкої поразки. Почалася боротьба між силами, лояльними до ПНС, і новим парламентом. У липні 2014 року співробітники ООН покинули країну, посольства були закриті, а іноземців евакуювали через погіршення ситуації з

безпекою. Міжнародний аеропорт Тріполі був значною мірою зруйнований бойовими діями. Ансар аш-Шаріа захоплює контроль над більшою частиною Бенгазі [66].

У жовтні 2014 року Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун відвідав цю країну, щоб продовжити переговори за посередництва ООН між новим парламентом і урядом, що базуються в Тобруку, та ісламістами Libyan Dawn, які утримують Тріполі. За даними ООН, 100 000 людей були переміщені через конфлікт. У січні 2015 року лівійська армія та ополченці, що базуються в Тріполі, оголосили про часткове припинення вогню після переговорів під егідою ООН у Женеві. А вже в лютому єгипетські літаки розбомбили об'єкти «Ісламської держави» (ІД) у Дерні через день після того, як угруповання опублікувало відео, на якому показано обезголовлення 21 єгипетського християнина. Однак наступ лівійської армії з метою повернення Дерні в березні не зміг вибити угруповання. ІД бере під контроль портове місто Сірт, розташоване на півдорозі уздовж узбережжя між Тріполі та Бенгазі. У липні 2015 року суд Тріполі засудив синів Каддафі, Саїфа аль-Іслама, і вісьмох інших колишніх чиновників до смертної кари за злочини, скоєні під час повстання проти його батька в 2011 році. Пізніше він був звільнений озброєною групою. У січні 2016 року ООН оголосила новий тимчасовий уряд Тунісу, але ні парламенти Тобрука, ні Тріполі не погоджуються визнати його владу. У той час як угруповання «Ісламська держава» атакує нафтовий термінал Рас-Лануф і погрожує просунутися до Брегі і Тобрука [66].

У березні 2016 року новий Уряд національної згоди за підтримки ООН прибув до Тріполі на човні після того, як сили опозиції заблокували повітряний простір. У квітні співробітники ООН повертаються до Тріполі після майже дворічної відсутності. Халіфа Хафтар відіграє важливу роль у конфлікті після М. Каддафі і стає фактичним лідером сходу. У вересні Лівійська національна армія Халіфа Хафтара захоплює ключові термінали для експорту нафти на сході. У грудні проурядові сили витіснили бойовиків "Ісламської держави" з прибережного міста Сірт, яке вони захопили 18 місяців

тому. У липні 2017 року угруповання «Ісламська держава» було вигнано з Бенгазі після трьох років боїв. У липні 2018 року Халіфа Хафтар заявив, що його сили повністю контролюють Дерну, останній оплот ісламістів на сході та єдине місто в регіоні, яке зараз знаходиться поза його контролем. У квітні 2019 року Лівійська національна армія Хафтара наступає на Тріполі, викликаючи зіткнення з силами міжнародно визнаного уряду національної згоди. У червні 2020 року підтримуваний ООН уряд витіснив сили Хафтара з Тархуни, їх останнього опорного пункту на заході країни поблизу Тріполі. А в березні 2021 року Абдул Хамід Дбейбе обійме посаду прем'єр-міністра підтримуваного ООН уряду національної згоди в Тріполі.

Таким чином, усі прагнення до демократії були ґрунтовно придушені режимом М.Каддафі, не існувало інституту свободи слова та незалежних ЗМІ.

І пряма критика режиму була неприйнятною.

За результатами написання цього розділу сформовано наступні висновки та узагальнення. Актуальність дослідження характеризується з огляду на геополітичні зрушення, регіональний вплив та міжнародне значення. Визначено джерельну базу, яка включає статті періодичних видань, аналітичні матеріали та оцінки подій вітчизняними та зарубіжними дослідниками та джерела новинних та аналітичних порталів. У тому числі міжнародних організацій.

Визначено історію та сучасну загальну характеристику Лівії як країни, яка охоплює хронологію від створення держави до сьогодення. Проведено періодизацію історії Лівії. Досліджено ідейні принципи та практичну діяльність М. Каддафі, надано характеристику Третьої універсальної теорії та Зеленої книги. Також було відзначено основні аспекти культурної революції Каддафі, яка призвела до помітних змін у соціальній структурі лівійського суспільства.

2.2. Історія виникнення Лівійського конфлікту

На початку 2011 року на тлі хвилі народного протесту на Близькому

Сході та в Північній Африці переважно мирні демонстрації проти вкорінених режимів призвели до швидкої передачі влади в Єгипті та Тунісі. Проте в Лівії спалахнуло повстання проти чотиридесятилітнього правління Муаммара Каддафі, яке зрештою призвело до громадянської війни та міжнародного військового втручання.

Надалі розберемо перебіг основних подій у Лівії та початок конфлікту. Так, 15 лютого 2011 року в Бенгазі відбулися антиурядові мітинги протестувальників, обурених арештом адвоката-правозахисника Фетхі Тарбела. Протестувальники вимагали відставки Каддафі та звільнення політв'язнів. Сили безпеки Лівії вели вогонь по натовпу з водометів і гумових куль, поранивши кількох людей. Для подальшої протидії демонстраціям державне телебачення транслювало проурядовий мітинг, організований лівійською владою [68].

Коли протести посилювалися, демонстранти взяли під контроль Бенгазі, а заворушення поширилися на Тріполі, лівійський уряд почав застосовувати надмірну силу проти демонстрантів. Силовики і підрозділи найманців відкрили вогонь по натовпу демонстрантів з бойових патронів. Демонстрантів також атакували з танків і артилерії, а з повітря – бойових літаків і бойових вертольотів. Режим обмежив зв'язок, заблокував Інтернет і відключив телефонний зв'язок по всій країні [119].

21 лютого один із синів Каддафі, Сейф аль-Іслам, виступив із зухвалою промовою на державному телебаченні, звинувативши зовнішніх агітаторів у заворушеннях і заявивши, що подальші демонстрації можуть призвести до громадянської війни в країні. Він пообіцяв, що режим боротиметься «до останнього патрона». Сейф аль-Іслам попередив, що в країні може спалахнути громадянська війна. Його коментарі пролунали під час тривалого телевізійного звернення, коли антиурядові протести поширилися по всій столиці Тріполі, і їм заперкли протистояли сили безпеки. Саїф М. Каддафі запропонував політичні реформи та визнав, що поліція та армія зробили «помилки», але сказав, що кількість загиблих була меншою, ніж

повідомлялося. Натомість Human Rights Watch повідомила, що з 18 по 21 лютого загинули щонайменше 233 людини [67].

Раптова ескалація урядом насильства проти протестувальників та інших цивільних осіб викликала міжнародний осуд з боку іноземних лідерів і правозахисних груп. Так, заступник представника Лівії в ООН закликав полковника М.Каддафі піти у відставку та звинуватив його уряд у геноциді. Ібрагім Даббаші заявив, що якщо полковник М. Каддафі не залишить владу, «лівійський народ позбудеться його». Держсекретар США Хілларі Клінтон заявила, що США приєдналися до міжнародного співтовариства в «рішучому засудженні насильства в Лівії». Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун був "обурений" повідомленнями про те, що лівійська влада обстріляла демонстрантів з бойових літаків, і попередив, що такі дії будуть серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права, сказав речник. І закликав до негайного припинення насильства [69].

Крім того, це також завдало шкоди злагоженості режиму, змусивши ряд високопосадовців, включаючи міністра юстиції та ряд високопоставлених лівійських дипломатів, включаючи посла Лівії в ООН, піти у відставку на знак протесту або зробити заяви, що засуджують режим. Ряд лівійських посольств по всьому світу почали вивішувати прапор Лівії на адресу М. Каддафі, сигналізуючи про підтримку повстання. Підтримка М. Каддафі також, здавалося, похитнулася в деяких сегментах армії, коли ВПС Лівії атакували демонстрантів, два лівійські пілоти винищувачів вилетіли на Мальту, вирішивши дезертирувати, а не виконувати накази бомбити Бенгазі [46].

22 лютого Каддафі виступив з гнівною, бурхливою промовою на державному телебаченні, засудивши протестувальників як зрадників і закликавши своїх прихильників боротися з ними. Промова відбулася в комплексі Баб аль-Азізія (головна штаб-квартира М. Каддафі в Триполі) перед будівлею, яка все ще зазнала значних пошкоджень від авіаудару Сполучених Штатів у 1986 році. Він протистояв закликам піти у відставку та пообіцяв залишитися в Лівії. Хоча він заперечував застосування сили проти

протестувальників, він неодноразово обіцяв застосувати насильство, щоб залишитися при владі [119].

Цією промовою М. Каддафі підготував основу для подальшого жорстокого протистояння з метою придушення народного повстання в Лівії, закликавши лоялістів вийти на вулиці для боротьби з «сальними щурами»,

яких оплачують вороги від США до Аль-Каїди. У гнівній, неоднозначній і часто незв'язній промові обложений лівійський лідер проігнорував докази репресій і кровопролиття, включаючи нові повідомлення про ескадрони

смерті, наполягаючи, що він помре вдома, а не втече за кордон, залишаючись

лідером. Наприкінці М. Каддафі стверджував, що Протестувальники використовували галюциногенні препарати і хотіли перетворити Лівію на ісламську державу. На його думку, протест був заслуженим. Його звернення

показало, що, незважаючи на те, що вже близько 300 людей було вбито, він

був готовий до ескалації конфлікту навіть тоді, коли частини країни,

включаючи її друге місто, Бенгазі, Тобрук та інші східні міста, вже вийшли з-під контролю його сил. безпеки [23].

Звіти з Тріполі описували трупи, залишені на вулицях, спалені машини та магазини, а також озброєних найманців, які, як видається, були з інших

частин Африки. Мешканцям не вистачало їжі та води, тому що вони відчували загрозу покинути свої домівки. На файлообмінному веб-сайті з'явилося відео, на якому видно, як натовпи цинкують двох людей, яких вважають найманцями.

З'явилося ще одне відео, на якому снайпер поцілив у голову демонстранта, а

його тіло розірвало, ймовірно, артилерійським обстрілом. Мешканці свідчать,

що чоловіки на новеньких автомобілях Mitsubishi без номерних знаків стріляли по трьох-чотирьох людей там, де вони збиралися. Їх називали ескадронами смерті Каддафі. BBC транслювала кадри, надіслані з Лівії через

Інтернет, на яких видно протестувальників під обстрілом у Тріполі та війська,

які патрулюють житлові райони. Телефонні лінії в країні були перервані [23].

Головний представник ООН з прав людини Наві Піллей закликала негайно припинити грубі порушення прав людини з боку влади Лівії.

Посилаючись на повідомлення про використання кулеметів, снайперів і авіації проти мирних жителів, вона закликала до незалежного міжнародного розслідування вбивств. Відсутність зв'язку унеможливила підтвердження повідомлень про те, що ключові армійські підрозділи дезертирували або що офіцери відмовилися від наказу атакувати цивільних. Лівійський військово-морський фрегат, який приплив до столиці Мальти Валетти, імовірно, намагався здатися. За непідтвердженими даними, 21 лютого міністр внутрішніх справ подав у відставку, закликавши армію приєднатися до народу та відстоювати законні вимоги [23].

Лівійські та іноземні аналітики стверджували, що ця промова М.Каддафі підкреслила його відчай. Як і його син Сейф аль-Іслам, Каддафі свідомо грав на побоюваннях розколу, іноземної окупації та громадянської війни, а також розпаду держави, подібної до Сомалі. Під час промови Каддафі було видно, як натовпи протестувальників штовхали чобітьми об гігантський телеекран. Натомість державне телебачення транслиувало кадри вболівальників, які аплодували та розмахували прапорами [23].

Цей виступ викликав широку реакцію міжнародної спільноти. Вільям Хейг, міністр закордонних справ Великої Британії, презирливо відкинув заяву Каддафі про те, що світові лідери змовилися проти нього. Канцлер Німеччини Ангела Меркель назвала цю промову "дуже лякаючою". Після виступу полковника М. Каддафі по телебаченню прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі зателефонував йому і відкинув твердження про те, що Рим озброює його ворогів. Під час ефіру лівійський лідер повідомив, що Італія та США постачали протестувальникам реактивні гранатомети (РПГ). У Берлусконі були виключно теплі стосунки з М.Каддафі з моменту підписання договору про дружбу в 2008 році, згідно з яким Лівія зобов'язалася блокувати приховану міграцію до Італії. Ліга арабських держав під час спеціальної сесії в Каїрі оголосила про відсторонення Лівії від своїх сесій. У Брюсселі ЄС призупинив дію рамкової угоди з Лівією. У Нью-Йорку Рада Безпеки ООН засудила застосування насильства та закликала притягнути до відповідальності винних

у нападах на мирних жителів у заяві, погодженій Радою 15 країн після дня дебатів щодо сутічок. Раніше західні дипломати заявили, що Раді заздалеку рано обговорювати санкції проти Лівії або запровадження міжнародної поліцейської "безпальотної зони", щоб зупинити напади лівійських літаків на мирних жителів. У Лондоні лівійські антиурядові протестувальники зібралися на Даунінг-стріт з вимогою його відставки [23].

Надалі зіткнення тривали, а контроль над владою М. Каддафі слабшав, оскільки лівійські військові загони все більше переходили на бік опозиції проти режиму. Коли демонстранти діставали зброю на державних складах зброї та об'єднувалися з військовими частинами, які припинили втечу, рух проти Каддафі почав набувати форми збройного повстання. Нещодавно озброєні сили повстанців змогли вигнати більшість прокаддафійських сил зі східної Лівії, включаючи місто Бенгазі та багато західних міст до 23 лютого.

Лівійсько-египетський кордон було відкрито, що дозволило іноземним журналістам в'їжджати до країни (вперше з початку конфлікту) [29]. Прокаддафійські воєнізовані формування продовжували утримувати місто Тріполі, де залишалися М. Каддафі та члени його родини та найближче оточення.

Оскільки Каддафі зосереджував свої сили в районі Тріполі, щоб стримувати там повстанців, його публічні заяви, здавалося, вказували на те, що він ставав все більш ізольованим і впав у відчай. У телефонній розмові на лівійському державному телебаченні 24 лютого пан Каддафі знову атакував протестувальників, заявивши, що молоді люди, які є ядром протестного руху, діють під впливом галюциногенних наркотиків і що демонстрації контролюються аль-Кайда. Іноземні лідери продовжували засуджувати насильство. Проте міжнародні зусилля щодо втручання чи тиску на режим, щоб він припинив кровопролиття, перешкоджали присутності багатьох іноземних громадян у Лівії, які все ще очікують на евакуацію [19].

Режим продовжував намагатися утримати столицю, здійснюючи атаки навколо Тріполі, деякі з яких були відбиті силами повстанців. 25 лютого

прокаддафійські бійці в Триполі напали на беззбройних протестувальників та інших, коли вони виходили з мечетей після п'ятничної молитви [22].

Міжнародний тиск на те, щоб Каддафі пішов у відставку, посилювався, оскільки насильство тривало, а іноземних громадян було евакуйовано. Рада Безпеки ООН одногосно схвалила цей захід, який передбачав посилення санкцій проти режиму Каддафі, заборону на поїздки та ембарго на постачання зброї, а також заморожування активів родини Каддафі. Цей захід також передав ситуацію в Лівії до Міжнародного кримінального суду (МКС). Також санкції запровадили Сполучені Штати Америки, Європейський Союз (ЄС) та низка інших країн. 28 лютого США оголосили, що заморозили щонайменше 30 мільярдів доларів лівійських активів [119].

На тлі триваючих зіткнень, коли сили повстанців зміцнили свої позиції поблизу Триполі, Каддафі запросив у місто ряд західних журналістів, намагаючись продемонструвати, що ситуація в столиці залишається під контролем. В інтерв'ю він продовжував звинувачувати Аль-Каїду та галюциногенні наркотики в повстанцях. Він стверджував, що західні лідери, які закликали його піти у відставку, робили це через бажання колонізувати Лівію, і наполягав, що його все ще люблять лівійці [38].

На початку березня 2011 року в Бенгазі виникла Рада керівництва повстанцями, сформована зі злиття місцевих повстанських груп, відома як Національна перехідна рада (NTC). NTC оголосив, що його цілями будуть діяти як військове керівництво повстанців і як представник лівійської опозиції, надавати послуги в районах, контрольованих повстанцями, і керувати переходом країни до демократичного правління [119].

Умови життя в Лівії погіршилися, оскільки збройна боротьба тривала, і тисячі людей, в основному трудові мігранти з Єгипту та Тунісу, бігли до кордонів. Уряди та гуманітарні організації почали організовувати зусилля для вирішення проблеми дефіциту продовольства, палива та медикаментів, що загострюється по всій країні.

Після того, як повстанцям вдалося взяти під контроль східну Лівію та

низку міст на заході країни, конфлікт зайшов у глухий кут. Режим Каддафі все ще контролював достатню кількість солдатів і зброї, щоб утримати Тріполі та розпочати нові атаки, які повстанці, хоч і погано оснащені, здебільшого змогли відбити. Більшість бойових дій точилася в містах навколо Тріполі та в центральному прибережному регіоні, де повстанці та прихильники Каддафі боролися за контроль над терміналами для експорту нафти в затоці Сідра. У міру того, як бої тривали, сили, вірні Каддафі, здавалося, набирали оберти, розпочавши успішні наступальні операції, щоб відвоювати стратегічні райони навколо Тріполі та на узбережжі затоки Сідра. Атакуючи винищувачами, танками та артилерією, прокаддафійські сили до 10 березня витіснили сили повстанців із Завії, на захід від Тріполі, та нафтоекспортного центру Рас-Лафуф. Ці досягнення підкреслили переваги прихильників М. Каддафі в озброєнні, навчанні та організації [130].

Оскільки здавалося, що Каддафі перемагає, міжнародна спільнота продовжувала обговорювати можливі дипломатичні та військові відповіді на конфлікт, що швидко розвивався. Країни працювали над встановленням контакту з NTC, хоча Франція офіційно визнала Раду, оголосивши 10 березня, що вважатиме Раду законним урядом Лівії. Міжнародне засудження режиму Каддафі продовжувало зростати, і на екстреному саміті 10 березня ЄС одногolosно закликав Каддафі піти у відставку. Однак міжнародне співтовариство залишилося розділеним щодо можливості військового втручання - швидше за все, шляхом запровадження забороненої для польотів зони над Лівією, заходу, якого давно вимагали повстанці, щоб запобігти авіаударам, вірним Каддафі. Деякі країни, включаючи Францію та Сполучене Королівство, висловили свою підтримку такій операції, тоді як інші, включаючи Сполучені Штати та Німеччину, висловили свої застереження, наголошуючи на необхідності широкого міжнародного консенсусу та застерігаючи від можливих небажаних наслідків військового втручання. Африканський союз (АС) відкинув будь-яке військове втручання в Лівію, стверджуючи, що криза має бути вирішена шляхом переговорів, а 13 березня

Ліга арабських держав ухвалила резолюцію, яка закликала Раду Безпеки ООН запровадити заборонену для польотів зону над Лівією. [119].

15 березня прихильники М. Каддафі розпочали потужний штурм міста Адждабія на сході країни, останнього великого міста, контрольованого повстанцями, на шляху до Бенгазі. 17 березня, коли прихильники Каддафі наступали на позиції повстанців у Бенгазі та Тобруку на сході та Місураті на заході, Рада Безпеки ООН проголосувала 10 проти 0 (при Росії, Китаї, Німеччині, Індії та Бразилії утрималися) за санкціонування військових дій.

зокрема запровадження забороненої для польотів зони для захисту цивільного населення Лівії. Режим Каддафі у відповідь оголосив про негайне припинення вогню, хоча були повідомлення, що прокаддафійські сили продовжували атакувати після оголошення, а в Бенгазі тривали важкі бої. Починаючи з 19

березня коаліція американських і європейських сил, використовуючи військові літаки та крилаті ракети, атакувала цілі в Лівії, намагаючись вивести з ладу ВПС і системи ППО Лівії, щоб можна було запровадити санкціоновану ООН зону, заборонену для польотів. Ракети коаліції влучили в будівлі в комплексі, який Каддафі використовував як командний центр, а на сході Лівії

військові літаки атакували прокаддафійську бронетанкову колону поблизу Бенгазі. Підтримуючи авіаудари, сили повстанців почали оновлений наступ, щоб кинути виклик прокаддафійським силам, які контролюють нафтові центри на узбережжі. М. Каддафі засудив напад коаліції як акт агресії проти

Лівії та пообіцяв продовжувати боротьбу з міжнародними силами та повстанцями [119].

23 березня представники коаліції оголосили, що повітряні сили Лівії були повністю виведені з ладу авіаударами коаліції. Проте на землі тривали важкі бої. Прокаддафійські сили зосередилися навколо контрольованого повстанцями міста Місурата на заході та спірного міста Адждабія на сході,

ведучи потужні обстріли та спричиняючи значні втрати серед цивільного населення. Атаки військових літаків коаліції незабаром послабили прокаддафійські наземні сили на сході Лівії, дозволивши повстанцям знову

просунути на захід [119].

27 березня Організація Північноатлантичного договору (НАТО) офіційно прийняла на себе командування військовими операціями в Лівії, якими раніше керували США, Франція та Велика Британія. Передача відбулася після кількох днів дебатів між країнами НАТО щодо меж міжнародного військового втручання. Кілька країн стверджували, що агресивні дії коаліції проти прокаддафійських наземних сил перевищили мандат, встановлений Радою Безпеки ООН щодо захисту цивільного населення [97].

30 березня міністр закордонних справ Лівії Мусса Кусса дезертирував і втік до Сполученого Королівства. Дезертирство Кусси, колишнього керівника лівійської розвідки та давнього оточення Каддафі, було витлумачено як ознака того, що підтримка М. Каддафі серед високопоставлених лівійських чиновників починає слабшати [149].

У ході військових дій стало здаватися, що навіть у разі нападу НАТО на прокаддафійські сили лівійські повстанці – погано озброєні та дезорганізовані сили з незначною військовою підготовкою – не зможуть усунути М. Каддафі чи досягти вирішального успіху проти професійних військ диктатора.

Дипломатичні зусилля щодо врегулювання кризи активізувалися, делегація АС вирушила до Тріполі 10 квітня, щоб представити М. Каддафі план припинення вогню. Представники АС оголосили, що диктатор прийняв план, хоча прокаддафійські сили продовжували атакувати 11 квітня. Лідери повстанців відхилили план на тій підставі, що він не передбачав відхід М. Каддафі з Лівії. Оскільки тупикова ситуація тривала, Сполучене Королівство оголосило 19 квітня, що відправить групу військових офіцерів зв'язку до Лівії для консультування лідерів повстанців щодо військової стратегії, організації та матеріально-технічного забезпечення. Наступного дня Франція та Італія оголосили, що також надішлють радників. Усі три країни уточнили, що їхні офіцери не братимуть участі в бойових діях. Глава МЗС Лівії засудив рішення направити військових радників, заявивши, що така допомога повстанцям лише

затягне конфлікт [119].

Натомість атаки НАТО тривали і були спрямовані на низку об'єктів, пов'язаних з Каддафі та членами його найближчого оточення, наприклад на комплекс Баб аль-Азізія в Тріполі, що викликало протести з боку лівійських офіційних осіб, які звинуватили НАТО в стратегії спроби вбити Каддафі. Його син Сейф аль-Араб і троє онуків М. Каддафі загинули в результаті авіаудару НАТО в квітні. У червні Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт Каддафі, його сина Сейфа аль-Іслама та глави лівійської розвідки Абдулли Сенусі за накази про напади на мирних жителів під час повстання.

Деякі спостерігачі висловили занепокоєння, що провадження МКС проти Каддафі відібрало його бажання добровільно відмовитися від влади. Незважаючи на тиск атак НАТО, просування повстанців у східних і західних регіонах Лівії та міжнародну ізоляцію режиму, М. Каддафі продовжував утримувати владу в Тріполі [119].

Після місяців глухого кута баланс сил знову змінився на користь повстанців. У серпні 2011 року сили повстанців просунулися до околиць Тріполі, взявши під контроль стратегічні райони, включаючи місто Завія, де розташований один із найбільших нафтопереробних заводів Лівії. Незабаром повстанці просунулися до Тріполі, взявши під контроль деякі райони столиці 22 серпня. Поки повстанці боролися з прокаддафійськими силами за контроль над Тріполі, місце знаходження М. Каддафі було невідоме. Наступного дня сили повстанців взяли верх, захопивши комплекс Баб аль-Азізія, штаб-квартиру Каддафі. Повстанці підняли над комплексом прапор Лівії М. Каддафі, а радісні натовпи знищили символіку Каддафі. У кількох районах Тріполі тривали бої між повстанцями та роялістами [54].

На початку вересня сили повстанців консолидували свій контроль над Тріполі, і NTC почав переносити свої операції до столиці. М. Каддафі фактично був усунутий від влади, він переховувався, час від часу видаючи зухвалі аудіопослання. Сили повстанців зосередили свою увагу на кількох містах, які залишилися під контролем лоялістів, намагаючись

використовувати переговори, щоб переконати командирів джихадистів мирно здатися та уникнути кривавого наземного штурму. Коли переговори зірвалися, сили повстанців почали наступ на міста Сірт і Бані-Валід, ведучи запеклі бої з лоялістами. NTC отримав нову міжнародну легітимність 15 вересня, коли Генеральна Асамблея ООН проголосувала за визнання його представником лівійського народу в ООН. 20 жовтня М. Каддафі був знайдений і вбитий повстанцями в його рідному місті Сірт, коли вони боролися за посилення контролю над містом [54].

Таким чином, арабські повстання дійшли до Лівії на початку лютого 2011 р. Політична опозиція спочатку кристалізувалась і переросла в повстання в Кіренаїці на сході (особливо в місті Бенгазі) через її маргіналізацію М. Каддафі та історичну приналежність до Лівійська монархія Санусі. Політичні вигнанці, які повернулися з-за кордону, місцеві еліти та перебіжчики з військового апарату Каддафі швидко створили Національну перехідну раду (NTC), щоб представляти революційні інтереси як у Лівії, так і за кордоном. Незважаючи на те, що NTC намагався координувати революційні збройні групи та зусилля по всій Лівії та поширити революцію на опорні пункти М. Каддафі в Триполітанії (на заході), йому так і не вдалося встановити ієрархічний контроль над численними ополченнями, які виникли після перших революційних пожеж. До серпня 2011 року більша частина Лівії була під революційним контролем, включаючи Триполі. У жовтні Сірт і Бані-Валід, останні опорні пункти Каддафі, впали, і революція закінчилася. Подальша еволюція революції переросла у громадянську війну, яка триває й нині.

2.3. Зміна розстановки політичних сил і Лівії внаслідок громадянської війни

Перед початком повстання проти режиму Каддафі ціни на продукти харчування зростали, а безробіття серед молоді було надзвичайно високим. З самого початку були також публічні вимоги демократії, а також заклики припинити порушення прав людини. Лівійці вимагали розслідування

серйозних порушень прав людини, таких як різанина у в'язниці Абу Салім у Триполі в 1996 році, під час якої було вбито приблизно 1200-1700 ув'язнених. І такий злочин був характерним для періоду правління М. Каддафі [56].

Таким чином, смерть М. Каддафі залишила Лівію в політичній підвішеності. Після десятиліть розділяй і володарюй напруга зросла, і громади взяли за зброю одна проти одної. Однак місцева влада, закликаючи до цілісності країни та підтримки лівійської ідентичності та ісламських цінностей, зберегла важливу роль у прагненні до швидкого припинення боїв і переговорів, які могли б призвести до тривалого припинення вогню. Часом Лівія вважалася однією з історій успіху «арабської весни», оскільки в червні 2012 року відбулися вибори, явка виборців склала 62%. Ці вибори, проголошені багатьма як великий триумф для лівійського народу, відбулися за напружених обставин. Крайні федералісти на сході відмовилися брати участь.

Напруга всередині НТС вилилася в сутички в Бенгазі в січні 2012 року. Представники НТС у східному місті розпочали кампанію за більшу автономію через два місяці в березні. Тим часом уряд також намагався зберегти контроль над місцевими ополченцями в Зінтані, на заході країни. Незважаючи на це, відбулися вибори, які сформували помірковану коаліцію як найбільшу партію

новоствореного Загального національного конгресу (GNC). На відміну від результатів у Єгипті та Тунісі, на виборах у Лівії Брати-мусульмани отримали лише 17 місць. Мохаммед Магаріф був обраний тимчасовим головою парламенту країни, а пізніше його змінив перший обраний прем'єр-міністр Лівії Алі Зейдан, ліберал і представник опозиції під час конфлікту 2011 року.

Залишилося розробити та затвердити нову конституцію, яка мала стати основою для нових виборів до лютого 2014 р. [35]

Через низку проблем, у тому числі через неефективність державних органів та безпекову ситуацію, ці події не відбулися, і повноваження тимчасових Установчих зборів неохоче продовжили на рік. Протягом цього часу Зейдан зіткнувся з низкою проблем, які зрештою призвели до його звільнення. У березні 2014 року його наступником було обрано бізнесмена

Ахмеда Майтега. Перехід керівництва дав шанс самопроголошеному генералу Лівійської національної армії Халіфі Хафтару, який став ренегатом, згуртувати елементи збройних сил, щоб протистояти, як він стверджував, законодавчому органу, контрольованому ісламістами. біля Майтега. Сили Хафтара розпочали атаку на Тріполі та Бенгазі в травні 2014 року. Тим часом спікер GNC Нурі Абусахмайн закликав Сиди лівійського щита (LSF) захистити законодавчу владу. Рада Шури була створена в Бенгазі, щоб об'єднати раніше розрізнені ісламістські ополчення у відповідь на атаки Хафтара [35]. Ці битви завдали безпрецедентної інфраструктурної та інституційної шкоди [28, с. 469].

Намагаючись виправити складну політичну ситуацію, GNC нарешті провів вибори наприкінці червня 2014 року, пообіцявши зібратися в Бенгазі, щоб заспокоїти схід. Явка на виборах була низькою, що поставило під загрозу легітимність результатів. Крім того, ісламісти зазнали серйозних поразок, що призвело до спалаху ворожнечі між лояльними до старого парламенту та силами, які захищали новий парламент. Враховуючи триваюче насильство в Бенгазі, GNC був змушений зустрітися в Тобруку. Це не сподобалося тим парламентаріям, у тому числі представникам Місуратської та ісламістських партій, які вважали Тобрук оплотом Хафтара. Вони відмовилися брати участь у парламенті в Тобруку й об'єдналися в Тріполі з тими депутатами, які не були переобрані, щоб сформувати «останній парламент», який голосував проти новообраного парламенту [28, с. 469]. Парламент, обраний у червні 2014 року, пізніше був визнаний нелегітимним Верховним судом Лівії, неупередженість якого дехто поставив під сумнів через його розташування в Тріполі, який на той час перебував під контролем ісламістських сил [35].

Ситуація різко загострилася в середині 2014 року з відкликанням іноземних дипломатів, співробітників ООН та інших іноземних працівників і захопленням аеропорту Тріполі Libya Dawn, що базується в місті Місрата, у вересні 2014 року. Інша група, Ансар аль-Шарія, який раніше не мав підтримки населення після нападу на посольство США у вересні 2012 року,

під час якого загинув посол США, захопив контроль над більшою частиною Бенгазі до кінця липня 2014 року [35].

Прихід Ісламської держави (ІД) до Лівії є новою подією. Згідно з повідомленнями новин, екстремісти захопили контроль над портом Дерна на сході Лівії в жовтні 2014 року. Лівійська армія відновила певну ініціативу в Бенгазі та намагається згорнути перемоги ІД у Дерні та Лівії Світанок у західній Лівії. Зустрічі в Женеві на початку 2015 року призвели до того, що зусилля ООН щодо переговорів між ворогуючими сторонами були винагороджені оголошенням про припинення вогню в січні [35].

Таким чином, через три роки після повалення Каддафі, результати виборів 2014 року призвели до появи двох конкуруючих центрів влади: визнаного ООН Уряду національної згоди в Тріполі на заході та окремого парламенту на сході в Тобруку, пов'язаного з силами Халіфи Хафтара. Тим часом південь країни, відомий як Феццан, залишався таким же маргіналізованим, як і за часів правління М. Каддафі [30].

У грудні 2015 року після переговорів у Пірагі було підписано Лівійську політичну угоду [138], яка стала результатом тривалих переговорів між ворогуючими політичними таборами в Тріполі, Тобруку та інших місцях, які погодилися об'єднатися як Уряд національної згоди (GNA). 30 березня 2016 року Файез Саррадж, голова GNA, прибув до Тріполі та почав діяти звідти, незважаючи на спроби GNC [116].

Крім цих трьох фракцій, існують:

- ісламістська Революційна Рада Шури Бенгазі на чолі з Ансар аш-Шаріа, яка мала підтримку GNC і зазнала поразки в Бенгазі в 2017 р. [95];
- лівійські провінції Ісламської Держави Іраку та Леванту (ІДІЛ) [146];
- Рада Шури моджахедів у Дерні, яка вигнала ІДІЛ з Дерни в липні 2015 року і сама була розбита в Дерні урядом Тобрука в 2018 році [51];
- інші збройні групи та ополчення, прихильність яких часто змінюється [116].

У травні 2016 року GNA і GNC розпочали спільний наступ, щоб

захопити райони в Сірті та навколо нього від ІДІЛ. Цей наступ призвів до того, що ІДІЛ втратило контроль над усіма значними територіями, які раніше входили до Лівії [26]. Пізніше у 2016 році сили, лояльні до Халіфи аль-Хавіда, спробували здійснити переворот проти Фаїза аль-Сарраджа та Президентської ради GNA [141].

Лівійсько-арабські збройні сили Хафтара розпочали штурм, щоб захопити Тріполі у квітні 2019 року, додатково залучивши іноземні держави, які вже були залучені до громадянської війни [30].

У жовтні 2020 року учасники переговорів протидорчих сторін досягли домовленості про припинення вогню. 23 жовтня 2020 року Спільна лівійська військова комісія у складі 5+5, що представляє LNA і GNA, досягла «постійної угоди про припинення вогню в усіх районах Лівії». Угода, яка негайно набула чинності, вимагала від усіх іноземних бойовиків залишити Лівію на три місяці, поки спільні поліцейські сили патрулюватимуть спірну територію. Того ж дня відбувся перший комерційний рейс Тріполі – Бенгази [135]. А в лютому 2021 року вони домовилися про формування тимчасового уряду єдності замість конкуруючих органів [30]. 10 березня 2021 року було сформовано тимчасовий уряд єдності, який мав діяти до наступних виборів президента Лівії, запланованих на 10 грудня [83]. Однак вибори кілька разів переносилися [87]. По суті, залишення уряду єдності при владі на невизначений термін підвищує напруженість, яка загрожує знову розпалити війну.

Зараз Лівія перебуває на критичному політичному етапі, коли великі сили, представлені Місією підтримки ООН у Лівії, зосереджені на проведенні національних виборів. Новий Уряд національної єдності (GNU), який виник на Форумі лівійського політичного діалогу під егідою ООН, планує контролювати цей перехідний період і зосередитися на об'єднанні роздроблених державних установ, підготовці та проведенні виборів, а також на прозорому та справедливому розподілі нафтових доходів. Однак після 10 років громадянської війни лівійці залишаються песимістами, оскільки міжнародна спільнота часто ігнорує історичні реалії конфлікту в їхній країні

[30]

Політична система Лівії наразі поділена між трьома урядами: Загальним національним конгресом у Тріполі, Палатою представників у Тобруку та Урядом національної згоди, який було створено в результаті мирних переговорів наприкінці 2015 року. Усі три прагнули взяти під контроль нафти через Національну нафтову компанію. У Фецані виникло кілька рухів для вирішення проблеми Півдня. Крім того, відбулися збройні зіткнення між племенами Авлад Сулейман і Табу, а в жовтні 2013 року кілька груп заблокували нафтові об'єкти у Фецані. В умовах безпекового вакууму та слабких державних інституцій регіональні розбіжності в Лівії після падіння М.

Каддафі посилися та, ймовірно, збережуться в довгостроковій перспективі [41].

Таким чином, суспільство із запаморочливим оптимізмом дивилося на новий виток історії своєї держави після смерті М. Каддафі, але міжнародні оглядачі закликали до обережності. А в 2014 році хвилювання повстання призвело до громадянської війни. Це значною мірою провина власного силового апарату Каддафі, який купив захист від іноземних найманців, утримуючи нижчі чини лівійської армії поза владою. Ця стратегія призвела до суперництва, яке тривало роками після смерті диктатора. На додаток до конфлікту інтересів на регіональному рівні. Під час повстання різні угруповання ненадовго об'єдналися у своєму намірі скинути Каддафі, але після його падіння союзи розпалися. Не було функціонуючої громадянської політичної арени, на якій можна було б вирішити розбіжності та обговорити їх. Кілька виборів також не призвели до національної єдності. Державна влада розвалилася, і незабаром було два уряди: один у Тріполі, інший у Тобруку, на крайньому сході країни.

Висновки до розділу 2

За результатами написання другого розділу сформовано наступні висновки та узагальнення:

1) Визначено особливості трансформації політичної системи та економічних перетворень у країні після зняття санкцій та зміцнення зв'язків із країнами Заходу. Досліджено наслідки реформ, які безпосередньо вплинули на посилення макроекономічної ситуації в країні через подорожчання нафти.

Водночас загострювалися глибинні структурні проблеми через тотальний державний контроль, який не давав можливості розвиватися приватному бізнесу. Вивчено прагнення суспільства до демократії. ЗМІ, телебачення та Інтернет були під повним контролем. Критика режиму була придушена. За рівнем економічної свободи режим визнавався репресивним.

2) Досліджено історію виникнення лівійського конфлікту з мітингів, що розпочалися 15 лютого 2011 р. до смерті Каддафі, що стало основою для подальшої ескалації конфлікту та переростання його у громадянську війну.

3) Досліджено зміну розстановки політичних сил внаслідок громадянської війни. Було встановлено, що політична система Лівії наразі поділена між трьома урядами: Загальним національним конгресом у Трінелі, Палагою представників у Тобруку та Урядом національної згоди, який було створено в результаті мирних переговорів наприкінці 2015 р. Визначено, що незавершеність виборчого процесу з перенесенням чергових виборів створює кризові передумови для можливості поновлення конфлікту.

РОЗДІЛ 3. АЛЬТЕРНАТИВНІ МОДЕЛІ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЛІВІЙСЬКОГО ПИТАННЯ

3.1. Спроби врегулювання конфлікту

Протягом першої половини 2015 року Організація Об'єднаних Націй сприяла серії переговорів, спрямованих на об'єднання урядів Лівії та воюючих збройних формувань. Так, зустріч між урядами-конкурентами відбулася 16 грудня 2015 року у Валетті (Мальта). 17 грудня в Шираті (Марокко) делегати двох урядів підписали мирну угоду за підтримки ООН, хоча цьому протистояли обидві фракції [108]. В результаті цієї угоди було сформовано Уряд національної згоди, перше засідання якого відбулося в Тунісі 2 січня 2016 р. [150]. 17 грудня 2017 року генерал Халіфа Хафтар визнав Ширатську угоду недійсною [104].

У Гадамесі була запланована зустріч під назвою Лівійська національна конференція для організації виборів і мирного процесу в Лівії [137]. Конференція готувалася протягом 18 місяців протягом 2018 та 2019 років і мала відбутися 14-16 квітня 2019 року [115]. Він був відкладений на початку квітня 2019 року внаслідок військових дій під час наступу в Західній Лівії 2019 року [151].

У липні 2019 року Хасан Саламе, голова Місії підтримки ООН у Лівії (МООНПЛ), запропонував мирний план із трьох пунктів.

- 1) перемир'я під час Курбан-байраму,
- 2) міжнародна зустріч країн-учасниць конфлікту,
- 3) внутрішня лівійська конференція схожа на Лівійську національну конференцію [107].

У вересні 2019 року Рада миру та безпеки (PSC) Африканського Союзу (АС) обговорила необхідність того, щоб PSC відіграла більшу роль у врегулюванні лівійської кризи, висунувши пропозицію призначити спільного посланника АС-ООН у Лівії [19].

Президент Туреччини Р. Т. Ердоган і його російський колега Володимир

Путін виступили із спільним закликом до припинення вогню з 12 січня 2020 року, щоб припинити проксі-війну в Лівії [59]. Повідомляється, що режим припинення вогню було порушено через кілька годин після його початку.

Обидві ворогуючі сторони – GNA, підтримувана Туреччиною, і LNA, підтримувана Саудівською Аравією, ОАЕ, Єгиптом і Йорданією – звинуватили одна одну в насильстві, яке спалахнуло в Тріполі [63]. Міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу заявив, що Халіфа Хафтар, якого підтримують іноземні держави, в тому числі ОАЕ, не хоче миру і шукає військове вирішення тривалої війни в країні [133].

Сили Хафтара атакували провінцію Абу-Гурайн поблизу портового міста Місрата, заявив уряд Лівії, визнаний ООН. Атаки були розцінені як порушення угоди про припинення вогню, підписаної на Берлінській конференції [42]. 12 лютого Рада безпеки ООН прийняла резолюцію з вимогою «довгострокового припинення вогню» в Лівії. Проект, розроблений Великобританією, набрав 14 голосів, а Росія утрималася [136]. Приблизно 19 лютого уряд вийшов з мирних переговорів після ракетного обстрілу Тріполі [62].

На залик ООН обидві сторони погодилися на нове припинення вогню наприкінці березня через коронавірус, однак режим припинення вогню швидко припинився. 24 березня снаряди влучили у в'язницю в районі, контрольованому GNA, що викликало засудження з боку ООН. GNA розпочала серію «контратак» рано 25 березня у відповідь на те, що GNA назвала «найсильнішим бомбардуванням Тріполі за всю історію». [61] У червні 2020 року президент Єгипту Абдель Фаттах ас-Сісі підписав угоду зі сторонами, пов'язаними з Лівійською національною армією, назвавши її Каїрською декларацією. Однак його швидко відкинули [76].

21 серпня 2020 року конкурентна влада Лівії оголосила про негайне припинення вогню. Міжнародно визнаний Уряд національної згоди (GNA), що базується в Тріполі, опублікував заяву, в якій також закликав провести вибори в березні 2021 року [65; 109].

У вересні 2020 року Рада Безпеки ООН отримала конфіденційну доповідь із детальним описом масштабних порушень міжнародного ембарго на постачання зброї Лівії з початку 2020 року. ООН визначила вісім країн, які порушили ембарго. Крім того, було встановлено, що Об'єднані Арабські Емірати та Росія відправили до Лівії п'ять вантажних літаків із зброєю з 19 січня 2020 року, коли світові лідери підписали зобов'язання підтримувати ембарго на постачання зброї Лівії на Берлінській конференції. Чотири з п'яти вантажних літаків належали ОАЕ [143].

16 вересня 2020 року міністр закордонних справ Туреччини Мевлют Чавушоглу заявив CNN Turk, що Туреччина та Росія наблизилися до угоди щодо припинення вогню та політичного процесу в Лівії під час останніх зустрічей в Анкарі. За даними Reuters, Туреччина і Росія були головними посередниками у лівійській війні, підтримуючи протиборчі сторони. Росія підтримувала східні сили Халіфи Хафтара, а Туреччина підтримувала міжнародно визнаний лівійський уряд національної згоди [134].

23 жовтня 2020 року Спільна лівійська військова комісія у складі 5+5, що представляє LNA і GNA, досягла «постійної угоди про припинення вогню в усіх районах Лівії». Угода, яка негайно набула чинності, вимагала від усіх іноземних бойовиків залишити Лівію на три місяці, поки спільні поліцейські сили патрулюватимуть спірну територію. Того ж дня відбувся перший комерційний рейс Триполі – Бенгазі [135]. Війна закінчилася 24 жовтня 2020 року [80].

Мирні переговори під егідою ООН не привели до створення тимчасового уряду до 16 листопада 2020 року, хоча обидві сторони пообіщали повторити спробу через тиждень [20].

Політичні переговори за підтримки ООН із 75 лівійськими зацікавленими сторонами на Форумі лівійського політичного діалогу (LPDF) [85] з листопада 2020 року завершилися висуненням GNU. Новий тимчасовий уряд змінив уряд національної згоди та перехідний уряд у східній Лівії [111]. Поки члени спільної військової комісії, відомої як 5+5, вели переговори

щодо об'єднання лівійських бойовиків в єдину силу, Лівійські арабські збройні сили (LAAF), озброєне угруповання під командуванням генерала Халіфи Хіфтару, залишалися під контролем, східна Лівія та частини півдня [70].

Основним мандатом GNU є проведення президентських і парламентських виборів 24 грудня та виконання угоди про припинення вогню між сторонами з жовтня 2020 року. Станом на жовтень Палата представників (HOR) прийняла закон про обрання президента на 24 грудня та окремий закон про обрання нового парламенту, що відкриває шлях до всенародних виборів.

Вища державна Рада, уповноважена затверджувати закони про вибори відповідно до політичних угод, оскаржила закон, посилаючись на відсутність консультацій. [70]

Під час переговорів Дорадчого комітету Форуму лівійського політичного діалогу (LPDF) у Женеві 13-16 січня 2021 року було сформульовано пропозицію щодо процедури обрання єдиного виконавчого органу. 18 січня в голосуванні за пропозицію взяли участь 72 депутати ФПДФ. Пропозиція пододала 63% бар'єр: 51 проголосував за, 19 проти, 2 утрималися і 2 відсутні. Затверджена виборча процедура передбачає колегії виборців, підтримку Заходу, Сходу та Півдня Лівії, 60% початковий бар'єр і 50% плюс один бар'єр у другому турі для посад у президентській раді та прем'єр-міністру [126; 140].

19 лютого 2021 року конфіденційний звіт ООН показав, що колишній генеральний директор Blackwater Ерік Прінс порушив лівійське ембарго на постачання зброї, підтримуючи та постачаючи зброю Халіфі Хафтару в рамках операції на 80 мільйонів доларів. У 2019 році Прінс відправив іноземних найманців до східної Лівії, озброєних канонерськими човнами, штурмовиками та засобами кібервійни. Хоча у звіті не говориться, хто фінансував операцію найманців, аналітики та західні чиновники стверджують, що це, швидше за все, ОАЕ. У звіті зазначається, що найманці мали офіси, підставні компанії та банківські рахунки в країні Перської затоки [142]. ФБР також розпочало

розслідування невдачі змови найманців у 2019 році. Агентство також вивчало роль Еріка Принса в спробі продати літаки та інші активи з Йорданії підтримуваному ОАЕ Халіфі Хафтару. У попередніх повідомленнях наголошувалося, що Фейсал ібн аль-Хусейн співпрацює з принцом, щоб організувати поставку зброї до Лівії. Однак уряд Йорданії призупинив продаж [33]. Після цього Принс організував зустріч свого бізнес-партнера Крістіана Дюрранта з членом Ради національної безпеки Дональда Трампа. Під час зустрічі Дюррант пояснив представнику NSC про лівійську кампанію Принса на підтримку Хафтара та попросив підтримки США [103]. У звіті ООН також встановлено, що три літаки, які контролювали або належали Принсу, були передані асоційованій найманській фірмі, що базується в Об'єднаних Арабських Еміратах. Однак Принс не був звинувачений у злочині [33].

Сьогодні Лівія залишається без постійної конституції, діє лише конституційна угода 2011 року [86]. Проект конституції, запропонований обраною редакційною асамблеєю Лівії в липні 2017 року, ще має бути винесений на національний референдум. Станом на жовтень дата референдуму не була визначена [70].

Конституційна палата Верховного суду залишалася закритою з 2014 року через збройний конфлікт. Відсутність конституційного суду для перегляду та анулювання законів, визнаних неконституційними, включно з виборами, лише поглиблює конституційну кризу Лівії [70].

Таким чином, було багато ініціатив щодо припинення громадянської війни та відновлення стабільності в Лівії. Кілька спеціальних посланників ООН намагалися посадити ворогуючі сторони за стіл переговорів, зрештою досягнувши успіху в кількох ініціативах, включаючи дві конференції щодо Лівії, організовані Німеччиною в Берліні в 2020 і 2021 роках.

У лютому 2021 року лівійці погодилися призначити Абдула Хаміда Дбейбу тимчасовим прем'єр-міністром для підтримки підготовки до президентських і парламентських виборів, запланованих на грудень, які згодом були перенесені. Очікуване примирення протікає надто повільно.

Багато проблем країни залишаються невирішеними. Контроль над армією та іншими збройними силами є одним із головних завдань, які постають перед новим урядом. Існує ризик того, що збройні сили будуть безконтрольними або недостатньо контрольованими та не виконуватимуть накази. Декілька озброєних груп все ще можуть перекреслити будь-який результат виборів. Через десять років після смерті М. Каддафі демократія, стабільність і незалежність від зовнішніх сил все ще залишаються досить віддаленим баченням майбутнього в Лівії.

3.2. Геополітичні та гео економічні інтереси інших країн в Лівійському конфлікті

Конфлікт у Лівії після 2011 року перетворився на арену регіонального та великодержавного змагання. Конкуруючі лівійські угруповання – базований на Заході міжнародно визнаний Уряд національної згоди (GNA) з одного боку та сили Халіфи Хафтара та парламент у Тобруку, з іншого, мають значну зовнішню підтримку, що лише посилює чинники конфлікту в країні. Незважаючи на неодноразові спроби міжнародної спільноти обмежити іноземне втручання, головні гравці лише продовжують поглиблювати свою участь. Наприклад, у вересні 2020 року Європейський Союз запровадив санкції проти двох осіб, які були прямо чи опосередковано причетні до серйозних порушень прав людини. У той час як Махмуд аль-Верфаллі, який живе в Бенгазі, брав участь у таких порушеннях, як вбивства та страти, Мусса Діаб брав участь у торгівлі людьми та викраденні, зґвалтуванні та вбивстві мігрантів і біженців. Три компанії, турецька судноплавна компанія Avgasya Shipping, йорданська Med Wave Shipping і казахська авіавантажна компанія Sigma Airlines також потрапили під санкції за порушення ембарго ООН на постачання зброї шляхом передачі військової техніки до Лівії [98]. Серед них Sigma Airlines також брала участь у транспортуванні готівки для уряду Халіфи Хафтара з Об'єднаних Арабських Еміратів, Росії та Сполученого Королівства, зокрема. Sigma Airlines також брала участь у доставці банкнот 29 січня 2019

року до LNA за допомогою комерційної мережі, що працює через ОАЕ, Україну, Йорданію та Білорусь. З приблизно 227 млн доларів переказів банкомат 91 млн доларів надійшов з Великобританії, 27 млн доларів з Росії та 5 млн доларів з ОАЕ, які зафіксували найбільшу кількість переказів серед 14 залучених країн [18].

Найбільш залученими є Туреччина та Росія, які використовують Лівію як поле битви для своїх геополітичних устремлінь. Розширення присутності російських приватних військових підрядників на великих нафтових об'єктах і навколо них є останнім гамбітом у значно більшій конкуренції між Туреччиною та Росією (і відповідними союзниками), яка розгортається на Близькому Сході та в Північній Африці. Контроль над нафтовими ресурсами матиме великий вплив на майбутню траєкторію лівійського конфлікту.

Інтереси Туреччини в Лівії складні, але їх можна умовно розділити на чотири сфери:

1) Економічна: турки мають нафтові інтереси в Лівії, хоча вони обмежені і самі по собі не виправдовують інтервенції. Економічні вигоди матеріалізуються лише в поєднанні з іншими інтересами.

2) Геостратегічний: турки бачать у Лівії можливість створити важкий вплив на Росію, головного конкурента турків у Сирії. Для турків нестабільність у Сирії є безпосередньою загрозою існуванню, а російське втручання дає Москві можливість регулювати потік біженців, мігрантів і терористів до Туреччини.

3) Ідеологічний: Лівія представляє ще одну країну, де роль ісламу в політиці не визначена. Туреччина (і Катар) підтримує політичні ісламські партії, такі як «Брати-мусульмани», які Єгипет і країни Перської затоки вважають терористичною організацією. Прихильники Хафтара кажуть, що вони борються за світські політичні сили проти терористичного руху Брати-мусульмани. Прихильники GNA стверджують, що будь-яка приналежність до партій Братів-мусульман обмежена і не становить загрози. Це ширше регіональне ідеологічне змагання загострило кризу в Перській затоці 2017

року, ледь не призвівши до війни.

4) Історичний: Туреччина має давнє суперництво з Грецією. У 2019 році турки підписали морську угоду з Лівією, яка демаркувала виключну економічну зону (ВЕЗ), фактично відрізавши Грецію (та інші країни ЄС) від східного Середземномор'я. Хоча морська ВЕЗ має фінансові вигоди для Туреччини, справжня вигода полягає в тому, що вона позбавляє Грецію доступу до території, яку вона вважає своєю. З часом участь Туреччини в Лівії значно розширилася, досягнувши точки, коли Туреччині буде дуже важко вийти. Збільшення військової підтримки Туреччини (включаючи обладнання, розвідку та розвідку, а також війська) дало GNA якісну військову перевагу над LAAF. Ця перевага дозволила об'єднаним з GNA силам витіснити LAAF з Тріполі та відвоювати стратегічні міста на заході та півдні [129].

Хоча Лівія не є життєво важливим для Росії, вона приваблива з економічних і геостратегічних причин. Економічні інтереси Росії реалізуються у вигляді інфраструктурних проєктів, угод зі збіркою та продажу сільськогосподарських товарів. Росія також прагне посилити контроль над надходженням вуглеводнів до Південної Європи. На геостратегічному рівні укріплення в Лівії допомагають Росії забезпечити прохід до Африки на південь від Сахари. Нарешті, Москва заявляє, що Лівія займає ключову стратегічну позицію на південному фланзі НАТО. Особливо після війни в Україні, яка почалася в лютому 2022 року, Кремль сприймає вищу організацію безпеки Заходу як ворожу до основних інтересів Росії. Тому Москва прагне її послабити і відповідно позиціонує себе [43].

Більш важливим, ніж економічне управління, було військове втручання Росії, яке почалося у вересні 2019 року і здійснювалося переважно через приватні військові компанії. У першій половині 2018 року на територію Хафтара прибула група Вагнера, заснована в 2014 році пов'язаним з Путіним бізнесменом Євгеном Пригожиним і колишнім розвідником Дмитром Уткіним. Спочатку роль Вагнера полягала в забезпеченні навчання, апаратного забезпечення, некінетичних послуг безпеки та консультацій на

полі бою. Період кінця 2018 і початку 2019 років, який призвів до одного з найбільш смертоносних епізодів лівійської кризи та найкращої можливості для «Вагнера» проникнути набагато далі в багату нафтою країну, показує, як «м'яка сила» Об'єднаних Арабських Еміратів у Західних столиці змусили політиків забути про нерозривний зв'язок Лівійської національної армії з Росією [43].

Через кілька днів після наступу у квітні 2019 року Об'єднані Арабські Емірати, які протягом тривалого часу підтримували таємну військову присутність у країні, втрутилися, щоб компенсувати слабкість Лівійської національної армії на місці. У період з квітня по грудень 2019 року Емірати здійснили понад 900 авіаударів у районі Великого Тріполі, використовуючи бойові безпілотники китайського виробництва та, у деяких випадках, винищувачі французького виробництва. Військове втручання Еміратів, яке також включало велику матеріально-технічну допомогу та поставки важкої зброї, допомогло стримати бригади, що прихильники ННА, але було недостатньо, щоб прощтовхнути людей Хафтара до центру Тріполі. Через кілька тижнів після того, як Абу-Дабі розпочала свою кампанію бомбардувань, Анкара наслідувала її приклад, надіславши власні безпілотники та кілька десятків турецьких солдатів, щоб завдати близько 250 ударів у 2019 році. Важливо визнати, що до січня 2020 року втручання Еміратів у Лівію було набагато масштабнішим, ніж Туреччина [43].

Ідеологічно Туреччина та Емірати були смертельними ворогами після військового перевороту в Єгипті в 2013 році. Але події в Лівії в 2019 році стали першим випадком, коли особовий склад обох держав брав участь у військових діях на одному театрі [43].

У вересні 2019 року російські бійці приєдналися до бригад Лівійської національної армії на околицях Тріполі та взяли участь у наступі на уряд Лівії. Російський контингент виконував роль примножувача сил для наступу Хафтара. Восени 2019 року російські винищувачі стали невід'ємною частиною операції Хафтара. Стимування збройних груп Уряду національної згоди було

не єдиною метою апарату безпеки Вагнера. Російська присутність також виступала як потенційний засіб примусу проти Хафтара чи будь-кого іншого, хто прагне очолити східні фракції Лівії. Російська держава, незважаючи на те, що вона мала для цього спроможність, ніколи не приймала стратегічного рішення вступити в тривалу війну та забезпечити перемогу Хафтара в західній Лівії. Натомість Москва тихо працювала над тим, щоб зробити фельдмаршала все менш і менш потрібним для її порядку денного у східній Лівії – але поступово, без жодного конфлікту з ним. Кремль хотів, щоб Кіренаїкою керував менш непередбачуваний, менш дисфункціональний клас лівійської еліти. Він використав би це, щоб забезпечити довгостроковий доступ до ключових об'єктів, таких як, можливо, військово-морська база, більше концесій на вуглеводні та можливість вести бізнес із Триполі. Кремль повільно й таємно наближався до цієї мети, використовуючи слабкі сторони політики Об'єднаних Арабських Еміратів щодо Лівії. Незважаючи на прагматичне ставлення Москви до Туреччини, Абу-Дабі та його проєкт не мали іншого вибору, як продовжувати співпрацю з Вагнером. Виконуючи військову роль у східній і південно-західній Лівії, Вагнер набув там значного значення. Потім Кремль перетворив це на чисту владу на тих лівійських територіях, які перебували поза сферою впливу Туреччини [43].

Що стосується підтримуваного Туреччиною уряду, то Москві вдалося зберегти з ним канал зв'язку, хоча «Вагнер» продовжує залишатися небезпечною загрозою [43].

В ОАЕ не було іншого вибору, як працювати та координувати дії з Вагнером. Для Об'єднаних Арабських Еміратів економічні та геостратегічні міркування мають особливе значення, але їх головне занепокоєння щодо Лівії – ідеологія. Дійсно, багатство та структурні переваги північноафриканської країни надають їй демонстративності: за її долею пильно стежать політичні групи та фракції в решті регіону. Якщо форма правління, яка надає певний вплив політичному ісламу, збереже владу в Триполі в мирному контексті, Абу-Дабі стурбований тим, що сусідні країни з більшістю сунітів можуть бути

натхнені дівійським прецедентом. Держава Еміратів боїться ефекту доміно в Північній Африці, який може поширитися на Аравійський півострів і зрештою поставити під загрозу її власне виживання. Тому ОАЕ хочуть запобігти цьому.

З самого початку Об'єднані Арабські Емірати прагнули використати будь-яку форму правління, яка могла б сприймати або захищати «Братів-мусульман» або подібну фракцію як законну політичну структуру в Триполі. Незмінним наслідком цих уявлень про загрозу є те, що Абу-Дабі не припинить своїх зусиль зробити присутність Туреччини в Лівії дорогим, болісним і нежиттєздатним. Абу-Дабі вважає російський вплив в арабському світі бажаним, особливо в світлі підтримки Москвою уряду Башара Асада в Сирії.

Ця еміратська загадка має значні наслідки для Лівії, де Абу-Дабі завжди відчуває спокусю завдати шкоди інтересам Туреччини в надії, що Москва займе менш примирливу позицію щодо Анкари. За відсутності такої активності Еміратів проти Туреччини Москва й Анкара могли б виробити домовленість, за якою дві євразійські держави співіснували б у Лівії та ділили здобич, результат, який Абу-Дабі вважає неприйнятним. Простіше кажучи, політика Еміратів щодо Лівії є абсолютистською, тоді як Москва та Анкара – дещо прагматичною [43].

Окрім цих трьох держав, які відіграють військовий вплив у Лівії, інші залучені Єгипет, Катар, Італія, Франція, Саудівська Аравія та Йорданія. На театрі, настільки переповненому іноземними гравцями, лівійцям важко проводити послідовну стратегію у своєму бажаному темпі, не відволікаючись на контрпродуктивні обхідні шляхи. Майже кожен великий політик або бійовик у Лівії має більше одного зовнішнього спонсора. Щоб максимізувати свій контроль над місцевим населенням і мінімізувати свою залежність від нього, Москва протягом багатьох років створювала важелі впливу, використовуючи складну суміш інструментів, починаючи від дезінформації до дипломатії та банківського втручання до таємного військового втручання. Постачання летального обладнання Лівійській національній армії пов'язували з російськими структурами з кінця 2014 року. Частково це сталося з ініціативи

Єгипту, який попросив Росію підтримати військову кампанію Хафтара. Але окрім армії, Хафтар отримав ще одне підвищення з Москви в банківській сфері. 3 травня 2016 року російська поліграфічна компанія «Гознак» виготовила для Лівійської національної армії банкноти на суму понад 14 мільярдів динарів (на той час еквівалентно понад 10 мільярдів доларів) без консультації з міжнародно визнаним центральним банком країни [148].

Окрім підтримки GNA з боку Туреччини та підтримки Хафтара з боку Росії та ОАЕ, багато регіональних сил інвестовано в конфлікт. Раніше в конфлікті було задіяне широке коло учасників, які були мінімально задіяні, і їх умовно можна було розділити на два табори: прихильників і противників Хафтара. На той час до Лівії були причетні Саудівська Аравія, ОАЕ, Єгипет, Росія, Франція, Італія, Судан, Чад, Йорданія, Туреччина та Катар [129].

Сьогодні Туреччина, Росія, Єгипет та ОАЕ справді виділяються з-поміж інших, надаючи набагато більше грошей, військової техніки та дипломатичної підтримки. Єгипет погрожував вторгненням, хоча не виглядає як шантаж і залякування. Росія, ОАЕ та Туреччина знаходяться на межі прямого військового конфлікту, який може мати ширші наслідки для альянсів НАТО та США. Ситуація досить нестабільна і мінлива. Це неймовірно складна ситуація для Сполучених Штатів, і Вашингтон був риторично непослідовним щодо конфлікту. Сполучені Штати мають союзників з обох сторін, включаючи союзників по НАТО з протилежних сторін, оскільки Туреччина підтримує GNA, а Франція та Італія підтримують Хафтара. У багатьох відношеннях для Сполучених Штатів зараз найкраще залишатися на відстані витягнутої руки [129].

Президент Туреччини Реджеп Тайп Ердоган намагався захистити претензії Туреччини на запаси газу в Середземному морі, уклавши союз із тодішнім міжнародно визнаним главою уряду Файезом ас-Сарраджем. Росія, Єгипет і ОАЕ підтримали так званий уряд у вигнанні в Тобруку, який пов'язаний з тодішнім командиром ополчення Халіфом Хафтаром. Єгипет, зокрема, сподівався, що співпраця допоможе Лівії взяти під контроль

ісламістські сили, особливо «Братів-мусульман». Різні уряди ЄС, у свою чергу, були насамперед зацікавлені у використанні Лівії для стримування мігрантів і біженців від середземноморських подорожей до Європейського Союзу – одна з причин, чому в лютому 2020 року міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас наголосив на важливості залучення до переговорів сусідніх країн.

Лівія в ЄС.

Таким чином, у всій цій дискусії про зовнішніх акторів та ескаляцію військових зіткнень лівійський народ, який тут є жертвою, залишився поза увагою. Їхні власні політичні лідери поставили місцеві інтереси нижче національних інтересів, а зовнішні актори використовували історичні образи та лівійські збройні формування для просування власних вузьких інтересів.

Тому все більше і більше іноземних держав, у тому числі така кількість країн, як: Франція, Сполучені Штати, Росія, Туреччина, Єгипет та Об'єднані Арабські Емірати, втручалися в громадянську війну, щоб захистити або забезпечити свої інтереси. Найманці, які фінансуються з-за кордону, залишаються в країні досі.

3.3. Сучасний погляд на механізми врегулювання Лівійського конфлікту

Коли ООН вперше заснувала свою місію в Лівії ще в 2001 році, вона мала незначний ефект, оскільки мала на меті посилити національну відповідальність за розбудову миру в епоху після Каддафі, хоча міжнародна спільнота була активно залучена до усунення Каддафі. Але країна була погано підготовлена до швидкого переходу до демократії після чотирьох десятиліть диктатури. Вибори 2014 року та насильство та розкол, що послідували за ними, показали це повною мірою [30].

Тому сьогодні міжнародна спільнота повинна всіма можливими способами сприяти досягненню балансу між правосуддям перехідного періоду та підзвітністю та крихким мирним процесом у Лівії. Один із шляхів – скликати діалог на низах для співпраці у вирішенні місцевих проблем. Такі діалоги можуть продемонструвати, як люди можуть працювати разом, щоб

подолати перешкоди та закласти основу для роботи над основними причинами конфлікту. Хоча GNU може бути кроком у правильному напрямку, процес «знизу вгору» є критичним, але недостатнім. Спільний діалог із вирішення проблем знизу вгору може бути важливим засобом побудови довгострокової довіри. У той же час міжнародна спільнота може організувати національний діалог для обговорення лівійської ідентичності та інших критичних питань, життєво важливих для досягнення повного примирення [30].

Міжнародному співтовариству також потрібно буде обговорити з різними зацікавленими сторонами, які його справжні цілі в Лівії, а точніше, як збалансувати цілі правосуддя перехідного періоду зі стабільністю, включаючи політичні, військові, соціальні та економічні компоненти. Без чіткого розуміння взаємодії між ними та компромісів, пов'язаних із різними виборами, існує реальний ризик підриву цілей, пов'язаних з обома напрямками. Але врешті лівійці повинні приймати рішення, а не міжнародне співтовариство і сили, які втрутилися в конфлікт в Лівії, щодо своїх цілей і способів їх досягнення в своїй країні [30].

Міжнародна спільнота несе відповідальність перед Лівією, включаючи виконання ордерів проти лівійських діячів, таких як Сейф Аль-Іслам Каддафі та інших, звинувачених у злочинах проти людства. Вирішення таких справ спонукатиме державу діяти подібним чином щодо багатьох складних і невирішених питань, які є серцевиною правосуддя перехідного періоду в Лівії.

Міжнародному співтовариству доведеться смиренно працювати, щоб підтримати лівійців, щоб сформулювати бачення, яке врівноважує стабільність із міцним примиренням, таке, де ролі акторів уточнюються та кроки координуються для досягнення цього бачення. Без цього держава залишиться слабкою, а суспільство або досягне лише тонкого примирення, або знову впаде у жорстокий конфлікт [30].

Протягом багатьох років лівійці відчували, ніби міжнародне співтовариство штовхає їх до стабільності та миру, заохочуючи їх закривати очі на деякі складні питання, які ускладнять глибоке примирення в

довгостроковій перспективі. Це сталося разом із потоком нових термінів і концепцій, імпортованих у лівійське суспільство, а також політикою, яку часто важко зрозуміти та реалізувати державним установам, яку Каддафі спотворив під час свого правління. Іноземним державам доведеться відповідати за будь-яку шкоду, заподіяну Лівії, і це може бути частиною їх оцінки цінності процесу правосуддя перехідного періоду або його відсутності. Зрештою, примирення зведеться до переговорів лівійців між собою за підтримки членів міжнародного співтовариства з добрими намірами, а не до нав'язаного процесу [30].

Боротьба за владу, яка тривала в 2022 році, може порушити спокій, який спостерігається в Лівії з моменту підписання фракціями угоди про припинення воєн в жовтні 2020 року. Це ризикує підірвати зусилля з відновлення та економіку в цілому. Політичні суперники також стають все більш залежними від озброєних лоялістів. Повідомляється, що на початку цього року озброєні люди, пов'язані з урядом у Тріполі, затримали двох нових міністрів, не давши їм приступити до своїх обов'язків. Ризик війни залежить як від відповіді на це запитання, так і від того, що вирішать зробити іноземні гравці. На даний момент вороги громадянської війни навряд чи знову візьмуться за зброю через загальну втому від війни. Зовнішні сили також не прагнуть поновити конфлікт [49].

Геополітичні зрушення також можуть вплинути на напруженість у Лівії. Делікатний баланс між Туреччиною та Росією, які мають військовий персонал у Лівії, може швидко порушитися. Туреччина є союзником уряду в Тріполі. Росія розгорнула винищувачі та приватних військових підрядників з Групи Вагнера для підтримки очолюваних Хафтаром сил у війні 2019-2020 років, і хоча з тих пір вона перенаправила частину своїх активів в інші місця, вона підтримує присутність на землі разом з Хафтаром. Оскільки бойові дії в Україні посилюються, існує ризик того, що Лівія може бути втягнута в нову проксі-війну. На даний момент Москва є єдиною іноземною столицею, яка офіційно вітає уряд Башаги. Протистояння Кремля із Заходом через Україну

робить таку стратегію в Лівії непередбачуваною [49].

2 березня 2022 року Генеральний секретар ООН заявив, що голосування за уряд не відповідало очікуваним стандартам прозорості та процедур і включало акти залякування перед сесією. Незважаючи на їхні розбіжності, зовнішні гравці повинні виступати в один голос, тиснучи на всі лівійські сторони, щоб вони виявляли стриманість і засуджували насильницькі затримання прихильників нового уряду. Такий мінімальний міжнародний консенсус має бути досяжним, враховуючи, що зовнішні сили мають спільний інтерес у запобіганні поверненню до розділеної Лівії або відновленню

громадянської війни в період і без того великих геополітичних потрясінь.

Обидві сторони в Лівії повинні погодитися на посередництво ООН, щоб вийти з глухого кута та повернутися до переговорів щодо реалістичної політичної дорожньої карти щодо шляху вперед. Знайти консенсус між двома

ворогуючими урядами буде нелегко, але є вагомі причини та стимули для кожного прийняти зовнішнє посередництво: уряд Банаги буде недовговічним, якщо він не отримає широкого міжнародного визнання або, альтернативно, доступу до державних коштів (і це а решті буде важко без підтримки ООН);

Уряд Дабайба ризикує програти, якщо країни-члени почнуть поступово відмовлятися від визнання на користь нової виконавчої влади. ООН має закликати сторони утримуватися від насильства та закликати їх прийняти її добрі послуги для посередництва. Іноземні уряди повинні наслідувати її приклад, закликаючи до переговорів [49].

Метою UNSMIL є досягнення консенсусу щодо єдиної структури управління, яка може прокласти шлях до національних виборів. Хоча президентські вибори спочатку були призначені на 24 грудня 2021 року, Вища національна виборча комісія країни відклала голосування, і на сьогоднішній день не було досягнуто значного прогресу в проведенні виборів. Значні перешкоди, в тому числі труднощі в досягненні політичної згоди між ворогуючими політичними представниками, продовжують перешкоджати досягненню згоди щодо конституційної основи, яка визначатиме функції

майбутнього уряду. Тим часом парламент Лівії 1 березня проголосував за новий уряд, незважаючи на те, що чинний прем'єр-міністр відмовився голосувати. Фатхі Башага став прем'єр-міністром з новим урядом, що складається з трьох віце-прем'єр-міністрів, 29 міністрів і шести державних міністрів. Голосування в парламенті підкреслює триваючу боротьбу за владу з тимчасовим прем'єр-міністром Дбайбою [78].

Поки зберігається статус-кво, існування двох паралельних і конкуруючих адміністрацій майже безсумнівно – ситуація, яка перешкоджатиме зусиллям ООН послабити політичні розбіжності. Раніше

Лівія була поділена між ворогуючими адміністраціями на сході та заході, яких підтримували різні збройні формування та іноземні сили. Новий уряд Башаги ризикує спровокувати нову боротьбу за владу між східною асамблеєю та тимчасовим урядом Дбайби на заході. Крім того, відсутність згуртованого керівного органу та єдиних сил безпеки може дозволити войовничим організаціям, включаючи Ісламську державу, відновити позиції в країні.

Незважаючи на те, що наприкінці 2016 року ІД було витіснене зі свого регіонального оплоту Сірт, ІД все ще здійснює напади по всій Лівії. Крім того, великі демонстрації часто відбуваються по всій Лівії у відповідь на соціально-економічні та політичні проблеми; протести можуть перерости в насильство [78].

Ситуація з безпекою в Лівії, ймовірно, залишатиметься нестабільною принаймні до кінця жовтня, насамперед через періодичні бої та збройні зіткнення між різними ворогуючими ополченськими групами по всій країні. Конкуруючі державні інститути, а також геополітичне суперництво значно ускладнили безпекову ситуацію в Лівії. Найсерйознішими проблемами є випадки викрадення людей, політичні вбивства, злочинна діяльність і зіткнення між ворогуючими групами міліції [78].

Таким чином, незважаючи на відносний спокій в останні роки, напруженість зросла після непроведення довгоочікуваних виборів у грудні минулого року та відмови чинного прем'єр-міністра Абдула Хаміда Дбайби

підти у відставку. Тим часом дипломатія зайшла в глухий кут, а міжнародні зусилля з досягнення угоди перешкоджали розбіжностям між залученими країнами та місцевими фракціями, які, на думку багатьох лівійців, хочуть уникнути виборів, щоб утримати владу. Для подальшого вирішення конфлікту міжнародне співтовариство має зробити все можливе для досягнення балансу між правосуддям перехідного періоду та підзвітністю та крихким мирним процесом у Лівії.

Висновки до розділу 3

За результатами написання третього розділу сформовано наступні висновки та узагальнення.

1) Досліджено спроби вирішення конфлікту. Визначено, що протягом 2015-2020 рр. ООН реалізувала багато ініціатив та докладала зусиль для припинення громадянської війни та відновлення стабільності в Лівії. У результаті війна закінчилася 24 жовтня. Проте багато проблем залишаються невирішеними.

2) Визначено геополітичні та гео економічні інтереси інших країн у лівійському конфлікті. Встановлено, що конфлікт у Лівії після 2011 року перетворився на арену регіонального та масштабного силового змагання. Найбільш залученими є Туреччина та Росія, які використовують Лівію як поле битви для своїх геополітичних устремлінь. Зростаюча кількість іноземних держав втручалася в громадянську війну, щоб захистити чи забезпечити дотримання своїх інтересів, у тому числі Росія, Туреччина, Єгипет і Об'єднані Арабські Емірати. Найманці, які фінансуються з-за кордону, залишаються в країні досі.

3) Досліджено сучасний погляд на механізми врегулювання лівійського конфлікту. Ситуація з безпекою в Лівії, ймовірно, залишатиметься нестабільною принаймні до кінця жовтня, насамперед через періодичні бої та збройні зіткнення між різними ворогуючими ополченськими групами по всій країні. Для подальшого вирішення конфлікту міжнародне співтовариство має

зробити все можливе для досягнення балансу між правосуддям перехідного періоду та підзвітністю та крихким мирним процесом у Лівії.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Під час виконання кваліфікаційної роботи досягнуто поставленої мети та вирішено визначені завдання дослідження. Результати дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки та узагальнення.

1) Муаммар М. Каддафі захопив владу, будучи молодим офіцером, і протягом чотирьох десятиліть перебування при владі ставав дедалі більш ексцентричним. Повалення багаторічного лідера М. Каддафі у 2011 році призвело до вакууму влади та нестабільності, без повного контролю з боку влади. Країна розкололася і з 2014 року була розділена на конкуруючі політичні та військові фракції, що базуються в Тріполі та на сході. Загалом країна переживала постійне масове переміщення, небезпеку, пов'язану з нещодавно встановленими наземними мінами, та руйнування критично важливої інфраструктури, зокрема закладів охорони здоров'я та шкіл. Сотні людей вважаються зниклими безвісти, у тому числі багато цивільних, а влада виявила масові поховання з десятками тіл, які досі не ідентифіковані. Сьогодні в Лівії відбувається найбільша проксі-війна (не враховуючи російсько-українську війну 2022 року). Сторони підтримуються різними зовнішніми гравцями, що може істотно вплинути на майбутні конфігурації альянсів.

Сьогодні ці тенденції посилюються російським вторгненням в Україну. Загалом дане дослідження є актуальним не лише з точки зору можливих сценаріїв наслідків війни для України у разі тривалого характеру активних військових дій у соціальному вимірі, а й щодо проблеми масових поховань та розмінування територія; це дослідження також дозволяє провести паралелі з початком краху авторитарного режиму Путіна (порівняно з Каддафі), зацікавленістю світових гравців російськими природними ресурсами та можливим загостренням політичного та соціального ландшафту на території Росії з можлива громадянська війна після поразки України та деокупації окупованих територій. Джерельну базу дослідження сформували численні джерела вітчизняних та зарубіжних дослідників, у працях яких досліджувалися історія конфлікту, його перебіг, передумови та наслідки.

Джерельна база в основному сформована з журналістських статей, розслідувань, аналітичних матеріалів періодичних видань, повідомлень новинних порталів і матеріалів щоденних газет, експертних оцінок політичних аналітичних порталів та інформаційних повідомлень і аналітики міжнародних організацій тощо.

2) Сучасна історія Лівії поділяється на такі 7 періодів: італійське панування (1911-1951); здобуття Лівією незалежності та відкриття нафти (1951-1969); правління М.Каддафі (1969-2011); повстання та вбивство М.Каддафі (2011); зіткнення та протистояння (2012-2014); громадянська війна та політична криза (2014-тепер). В останні роки країна була ключовим пунктом перевалки для мігрантів, які прямували до Європи, і джерелом міжнародної напруженості, оскільки суперницькі уряди на заході та сході прагнуть встановити загальнонаціональний контроль.

Загалом, падіння Каддафі поклало кінець правлінню однієї з найрозумніших і грізних постатей у новітній історії, спонсора міжнародного тероризму, який був приєднаний до війни з тероризмом адміністрації Джорджа Буша; пан-арабіст і самозваний революційний філософ, який, зрештою, був ще одним жорстоким диктатором, який тримався за владу.

За часів правління М. Каддафі внутрішньополітичні реформи проводилися в недостатньому обсязі. Каддафі продовжував одноосібне правління на вершині системи, яка прагнула делегувати владу «народним комітетам», які він відстоював у своїй Зеленій книзі. Він стверджував, що залишив владу в 1977 році, і сказав, що Лівія стала "самоврядуванням народу". Насправді його сили безпеки швидко придушували будь-який натяк на інакомислення. Це призвело до того, що лівійці, натхненні недалекою «арабською весною», повстали проти режиму і жорстоко його вбили, транслуючи це та широко розповсюджене відео.

3) Майже чотири десятиліття революційної історії в Лівії слід розглядати не як один монолітний період, а як кілька етапів політичного та економічного розвитку. Загалом виділяють три окремі політичні періоди:

– Перший етап (1969-1970 рр.). – Пошук нової політичної та організаційної моделі;

– Другий етап (1971-1975 рр.) – створено Арабський соціалістичний союз як єдину політичну партію за конституційною моделлю Насера.

– третій етап (кінець 1975 – 2011 рр.). – На зміну моделі Насера прийшла офіційно затверджена, вертикально організована система «прямої демократії».

Загалом варто відзначити, що з моменту здобуття Лівією незалежності в 1951 році проблем з державністю не було.

Хоча конституція передбачала цивільне правління, на практиці Каддафі співпрацював з Революційним комітетом і Організацією товаришів, щоб

домінувати практично в усіх аспектах лівійської політики та суспільства. Усі опозиційні політичні партії були заборонені, а політична партія Каддафі

«Арабський соціальний союз» була єдиною легальною політичною організацією в країні. Верховенство права в Лівії було слабким, оскільки

громадяни не мали права на справедливий суд, а порушення прав людини урядом продовжували залишатися безкарними. Незважаючи на останні спроби

політичної лібералізації, режим Каддафі продовжував обмежувати політичну діяльність і цензурувати голоси, які критикували уряд. Кожен, хто закликав до

створення групи, організації чи об'єднання, заборонених законом, міг бути страчений.

Незважаючи на значні покращення верховенства права з 1980-х років, у 2010 році Лівія все ще демонструвала значні недоліки в цій сфері, про що

свідчать випадки ув'язнення без суду, тортур і недостатнього розподілу влади.

Стандартні макроекономічні показники свідчать про те, що лівійська економіка в роки М. Каддафі працювала досить добре, нарівні з іншими

країнами-експортерами нафти Близького Сходу. Однак ця загалом позитивна картина приховує низку глибоких структурних проблем. По-перше, приватний

сектор стагнував під майже повним контролем держави над економікою. Уряд М. Каддафі продемонстрував явну незацікавленість у розвитку приватного

ектора та запровадив низку правил, які гальмували його розвиток. Це

включало обтяжливе підприємництво та трудове законодавство, які стримували розвиток приватного бізнесу. За часів правління М. Каддафі влада повністю контролювала державні та напівавтономні ЗМІ. Таким чином, усі прагнення до демократії були ґрунтовно придушені режимом М.Каддафі, не існувало інституту свободи слова та незалежних ЗМІ. І пряма критика режиму була неприйнятною.

Арабські повстання досягли Лівії на початку лютого 2011 р. Політична опозиція спочатку кристалізувалась і переросла в повстання в Кіренаїці на сході (особливо в місті Бенгазі) через її маргіналізацію М. Каддафі та історичну приналежність до лівійської монархії Санусі. Політичні вигнанці, які повернулися з-за кордону, місцеві еліти та перебіжчики з військового апарату Каддафі швидко створили Національну перехідну раду (NTC), щоб представляти революційні інтереси як у Лівії, так і за кордоном. Незважаючи на те, що NTC намагався координувати революційні збройні групи та зусилля по всій Лівії та поширити революцію на опорні пункти М. Каддафі в Тріполітанії (на заході), йому так і не вдалося встановити ієрархічний контроль над численними ополченнями, які виникли після перших революційних пожеж. До серпня 2011 року більша частина Лівії була під революційним контролем, включаючи Тріполі. У жовтні СФСО Бані-Валід, останні опорні пункти Каддафі, впали, і революція закінчилася. Подальша еволюція революції переросла у громадянську війну, яка триває й нині.

5) Суспільство з запаморочливим оптимізмом дивилося на нову главу в історії своєї держави після смерті М. Каддафі, але міжнародні спостерігачі закликали до обережності, і в 2014 році нова хвиля протистояння призвела до громадянської війни. Багато в чому винен у цьому власний владний апарат М. Каддафі, який купував захист в іноземних найманців, утримуючи низи лівійської армії поза владою. Ця стратегія призвела до суперництва, яке тривало роками після смерті диктатора, на додаток до конфлікту інтересів на регіональному рівні. Під час повстання різні угруповання ненадовго об'єдналися у своєму намірі скинути Каддафі, але після його падіння союзи

розпалися. Не було функціонуючої громадянської політичної арени, на якій можна було б вирішити розбіжності та обговорити їх. Кілька виборів також не призвели до національної єдності. Державна влада розвалилася, і незабаром було два уряди: один у Тріполі, інший у Тобруку, на крайньому сході країни.

Відсутність виборів у 2022 році спричиняє напругу, яка загрожує розпалити війну. Політична система Лівії наразі поділена між трьома урядами: Загальним національним конгресом у Тріполі, Палатою представників у Тобруку та Урядом національної згоди, який було створено в результаті мирних переговорів наприкінці 2015 року. Серед вакууму безпеки та слабкої державні інституції, регіональні підрозділи в Лівії після падіння М. Каддафі змінилися і, ймовірно, зберігатимуться в довгостроковій перспективі.

4) Протягом першої половини 2015 року Організація Об'єднаних Націй сприяла серії переговорів, спрямованих на об'єднання урядів Лівії та воюючих збройних формувань. Наступні спроби були вже в 2018 і 2019 роках. І вже в липні 2019 року був запропонований мирний план з трьох пунктів: перемир'я під час Курбан-байраму, міжнародна зустріч країн-учасниць конфлікту, внутрішня лівійська конференція подібна до Лівійської національної конференції). Близько 19 лютого зіткнення поновилися після ракетного обстрілу Тріполі. За сприяння ООН обидві сторони домовилися про нове припинення вогню наприкінці березня через коронавірус; однак режим припинення вогню швидко припинився. А 23 жовтня 2020 року Спільна лівійська військова комісія у складі 5+5, що представляє LNA і GNA, досягла «постійної угоди про припинення вогню в усіх районах Лівії». Війна закінчилася 24 жовтня 2020 року.

Таким чином, було багато ініціатив щодо припинення громадянської війни та відновлення стабільності в Лівії. Кілька спеціальних посланників ООН намагалися посадити ворогуючі сторони за стіл переговорів, зрештою досягнувши успіху в кількох ініціативах, включаючи дві конференції щодо Лівії, організовані Німеччиною в Берліні в 2020 і 2021 роках.

У лютому 2021 року лівійці погодилися призначити Абдула Хаміда

Джеббу тимчасовим прем'єр-міністром для підтримки підготовки до президентських і парламентських виборів, запланованих на грудень, які згодом були перенесені. Очікуване примирення просувається надто повільно.

Багато проблем країни залишаються невирішеними. Контроль над армією та іншими збройними силами є одним із головних завдань, які постають перед новим урядом. Існує ризик того, що збройні сили будуть безконтрольними або недостатньо контрольованими та не виконуватимуть накази. Декілька озброєних груп все ще можуть перекреслити будь-який результат виборів.

Через десять років після смерті М. Каддафі демократія, стабільність і незалежність від зовнішніх сил все ще залишаються досить віддаленим баченням майбутнього в Лівії.

5) Конфлікт у Лівії після 2011 року перетворився на арену регіонального та великого змагання сил. Конкуруючі лівійські угруповання – базований на Заході міжнародно визнаний Уряд національної згоди (GNA) з одного боку та сили Халіфи Хафтара та парламент у Тобруку з іншого – мають значну зовнішню підтримку, що лише посилює чинники конфлікту в країні. Незважаючи на неодноразові спроби міжнародної спільноти обмежити іноземне втручання, головні гравці лише продовжують поглиблювати свою участь. Найбільш залученими є Туреччина та Росія, які використовують Лівію як поле битви для своїх геополітичних устремлінь.

Інтереси Туреччини в Лівії складні, але їх можна умовно розділити на чотири сфери: економічну, геостратегічну, ідеологічну та історичну. Хоча Лівія не є життєво важливим для Росії, вона приваблива з економічних, геостратегічних і військових причин. Для Об'єднаних Арабських Еміратів економічні та геостратегічні міркування мають особливе значення, але їх головне занепокоєння щодо Лівії – ідеологія. Єгипет також задіяний через географію. Окрім цих основних країн, у лівійському конфлікті також беруть участь Франція, Італія, Судан, Чад, Йорданія та Катар.

Щоб захистити чи забезпечити дотримання своїх інтересів, у громадянську війну втручалася все більше іноземних держав, у тому числі

Росія, Туреччина, Єгипет та Об'єднані Арабські Емірати. Війська найманців, які фінансуються іноземними державами, залишаються в країні досі.

Незважаючи на відносний спокій в останні роки, напруженість зросла після невдачі в проведенні довгоочікуваних виборів у грудні минулого року та відмови чинного прем'єр-міністра Абдула Хаміда Дбайби піти у відставку. У

східній Лівії парламент оголосив уряд Дбайби незаконним і призначив новий на чолі з Фатхі Башагха. Дбайба відкинув його кроки, заявивши, що поступиться владою лише після виборів. Тим часом західні лівійські

угруповання, які об'єдналися проти Хафтара, знову боролися за позиції в

Тріполі з випадковими сутичками, і деякі вважали Башагу найкращим вибором для просування. Потужна східна фракція Хафтара та спікера парламенту Агілі

Саїєха виявила незначну готовність йти на компроміс щодо своєї мети усунення Дбайби та встановлення Башаги. Однак, оскільки Башага, здається,

не в змозі побудувати коаліцію західних фракцій, які могли б посадити його в

Тріполі, їм, можливо, йти на компроміс. Тривала військова присутність

Туреччини навколо Тріполі, де вона підтримувала авіабази з безпілотниками після того, як допомогла відбити східний напад у 2020 р., означає, що новий

наступ Хафтара на столицю наразі виглядає дуже мало ймовірним. Тим часом

дипломатія зайшла в глухий кут, а міжнародним зусиллям із досягнення угоди

перешкоджають розбіжності між залученими країнами та місцевими фракціями, які, на думку багатьох лівійців, хочуть уникнути виборів, щоб

утримати владу. Населення Лівії побоюється, що як би не закінчився

наступний період переговорів і позиціонування, за ним послідує новий спалах насильства.

Для подальшого врегулювання конфлікту міжнародне співтовариство повинно всіляко сприяти досягненню балансу між правосуддям перехідного періоду й підзвітністю та крихким мирним процесом у Лівії.

НУБІП УКРАЇНИ